

1. Izjava o autorstvu

Izjavljujem pod punom moralnom odgovornošću da sam diplomski rad Porodni običaji i položaj žene na području zapadne Bilogore izradila potpuno samostalno uz stručno vodstvo mentorice dr. sc. Milane Černelić. Svi podaci navedeni u radu su istiniti i prikupljeni u skladu s etičkim standardom struke. Rad je pisan u duhu dobre akademske prakse koja izričito podržava nepovredivost autorskog prava te ispravno citiranje i referenciranje radova drugih autora.

2. Sadržaj

1. Izjava o autorstvu.....	1
2. Sadržaj.....	2
3. Uvod.....	3
4. Žena u drugom stanju.....	7
5. Položaj žene u zajednici.....	12
6. Porod.....	14
7. Pripreme i briga za dijete.....	18
8. Dijete nakon rođenja.....	19
9. Posjete roditelji – <i>prigledača</i>.....	20
10. Krštenje djeteta – <i>pogačari</i>.....	22
11. Žena nakon poroda.....	23
12. Kontracepcija i pobačaji.....	27
13. Vjerovanja.....	29
14. Zaključak.....	35
15. Popis kazivača.....	38
16. Literatura.....	39
17. Zahvala.....	40

3. Uvod

Ovaj rad počela sam raditi nakon dugo promišljanja o temama koje nisu zastupljene u etnološkoj literaturi.¹ Teme vezane uz ženu i njezinu uloga u lokalnoj zajednici uglavnom je zanemarena, te je upravo to jedan od razloga zašto sam se odlučila za ovu temu. Ženske uloge i pripisani im stereotipi unutar određene skupine zanimljivo su mjesto etnološkog istraživanja. Dekodiranjem položaja žene u nekoj zajednici dekodira se i njezina struktura, mjesta moći i znanja koja se prenose naraštajima. Što u konačnici feminističke ideologije pridonosi kritici patrijarhalnog modela znanosti i otvara mogućnost propitivanja pozicije drugoga u vlastitoj kulturi. Tako je naznačena i potreba za istraživanjem ženske supkulture (usp. Škokić 2001:13). Drugi razlog je osobne naravi, a to je da sam rođena Bilogorka, ali imam osjećaj da vrlo malo znam o samom životu ljudi na prostoru Bilogore, te sam na ovaj način htjela upotpuniti vlastito znanje i ujedno doprinijeti zajednici ovim istraživanjem.

U ovom radu prikazat ću građu prikupljenu tijekom dvaju terenskih istraživanja na području zapadne Bilogore, točnije njezinih najzapadnijih dijelova. U veljači 2013. godine istraživala sam u slijedećim mjestima: Škrinjari, Brdo Cirkvensko, Žabnica i Sveti Ivan Žabno. U srpnju 2015. ponovno sam istraživala u Svetom Ivanu Žabnu, te Cirkveni, Tremi, Svetom Petru Čvrstecu, Žabnici i Brezovljanima. Na drugom terenskom istraživanju ispitivala sam nove kazivače. U prikazu ove teme dotaknula sam se položaja žene u drugom stanju, samog poroda, običajima vezanima uz dijete i ženu, te vjerovanjima. Područje Svetog Ivana Žabna i okolice karakteristično je zbog doseljavanja stanovništva. Podatke o stanovništvu donosi Antun Toni Šramek u *Izvori života*. Zbog vladavine Osmanlija u 16. stoljeću i razbojstava, autohtono stanovništvo se iseljavalo i kraj je ostao pust. Kako bi se obranila, Austro-Ugarska na ovom području ustanovljuje Vojnu krajinu. Za potrebe obrane naseljava se novo stanovništvo, a novodoseljenom i domaćem stanovništvu daju se selišta, sesije i znatna prava i ograničenja. Stanovnici postaju *graničari*, odnosno preuzimaju obavezu i vojnika i zemljoradnika u isto vrijeme (usp. Šramek 2005:5). Upravo na pojam *graničari* oslanjali su se ljudi s kojima sam razgovarala o potencijalnim autohtonim kazivačima. Ovdje graničar označava starosjedioca. Točnih podataka prema Šrameku nema. Arhiva Svetog Ivana Žabna izgorjela je 1943. godine. Tu su izgubljeni mnogi podaci o stanovništvu na ovim prostorima. Osim s autohtonim stanovništvom razgovarala sam i sa ženama koje su se udajom doselile u

¹ Tema je prvotno obrađena kao seminarski rad u sklopu kolegija Komparativno istraživanje običaja na Odsjeku za etnologiju i kulturnu antropologiju Filozofskog fakulteta u Zagrebu.

ova mjesta, ali unutar malog geografskog područja. No, doseljenici, odnosno doseljenice, su se udale za autohtone stanovnike. Podaci koje sam koristila odnose se samo na područje zapadne Bilogore. Kazivači su mi pomogli da razdvojim podatke koje se odnose na ovo područje.

Na samom početku istraživanja naišla sam na poteškoće. U potrazi za literaturom vezanom uz ovu temu, utvrdila sam da je vrlo oskudna. Razmatrana su samo pojedina uža geografska područja, često i bez podataka o njihovoj prostornoj zastupljenosti. Tako i pregledom publikacije *Etnografija: svagdan i blagdan hrvatskog puka* Zorica Vitez obrađuje temu djece:

„Odgajanje djece središnji je proces inkulturacije, tj. prenošenja kulture s naraštaja na naraštaj, kojim djeca usvajaju temeljne kulturne vrednote i obrasce ponašanja određenog društva. Koliko o tome možemo suditi na temelju šturih opisa, odgoj djece ponajprije je roditeljska, odnosno majčina briga, no u njemu sudjeluju i članovi proširene obitelji, jetrve ili svekrva (...)“

Stoga sam izašla na teren samo s upitnicom pripremljenom prema Radićevoj Osnovi za sabiranje i proučavanje građe o narodnom životu. Odlučila sam se usredotočiti na žene koje su imale porod kod kuće. Godište žena nije mi bilo bitno. Krenula sam od već dobro mi poznate kazivačice koja mi je i prije bila od velike pomoći u prijašnjim istraživanjima, a ostale sam pronalazila preko poznanika, prijatelja i roditelja. U prvom izlasku na teren dosta mi je velik problem stvarala moja česta odsutnost iz mjesta, te su mi kazivačice tu izašle u susret i prilagodile mi se. Svi razgovori u prvom i drugom izlasku na teren obavljani su u kućama kazivača. Smatram da je to doprinijelo kvaliteti prikupljenih podataka koje sam dobila jer su kazivači ipak u poznatom okruženju bili opušteniji. Na početku razgovora postojala je određena sumnja da će znati „odgovore“ kako su se u šali znali izraziti. No, nakon mog uvoda u temu i nekoliko početnih pitanja shvatili su da su to stvari iz njihovih života i ipak su se opustili. Promišljanju o terenskom radu i iskustvu s istog pomogao mi je i članak Valentine Gulin Zrnić² koja govori o vlastitom istraživanju i doživljaju razgovora.

(...) dijalog se ostvaruje modelom intervjua koji nije ispitivački nego dijaloški, pri čemu razgovor sugovornika (istraživač i kazivač) postaje razmjena govora, iskustava mišljenja (...) Terenski intervju je, koliko god slobodan i otvoren, uvijek interogacijski. Međutim, on je često prerastao u razgovor (...) (Gulin Zrnić 2006:88).

U pripremi terenskog istraživanja osmislila sam mogući tijek razgovora s kazivačima. Velika većina mojih kazivača nije skretala s teme niti je proširivali što me iznenadilo i oduševilo.

² Gulin Zrnić V. *Domaće vlastito i osobno: autokulturna defamilijarizacija*.

Kazivači su kroz razgovor iznosili svoje doživljaje i priče, ali su se isto tako prisjećali i svojih susjeda, mama, baka, te njihovih priča vezanih uz temu Jedna kazivačica je jako emotivno doživjela ovaj razgovor, te je tijekom razgovora nekoliko puta zaplakala, više od sreće i majčinskih osjećaja, nego zbog tuge, prisjećajući se svoga sina kad ga je rodila i uvjeta u kojima ga je odgajala.

Najstarija kazivačica rođena je 1921. godine, a najmlađa 1980. godine. Prva je rodila sa 20 godina, a druga sa 17. Ova generacijska razlika nije predstavljala problem u istraživanju. Zapravo mi je bilo zanimljivo pratiti neke običaje koji se još održavaju i nastale promjene. Na primjer, iako je mlađa kazivačica za razliku od starije rodila u bolnici, a obje su svojoj djeci na ruku vezale crveni konac kako bi ih zaštitile od uroka.

Razgovarala sam na oba terena s ukupno 31 kazivačem od kojih su 28 žena i 3 muškarca. Iako je tema vezana uz porod kod kuće, muški kazivači su se slučajno našli kod mojih kazivačica, te su se prisjetili nekih običaja i vjerovanja vezanih uz dijete. Omjer kazivača po selima je različit: Sveti Ivan Žabno 6, Škrinjari 1, Cirkvena 2, Brezovljani 10, Žabnica 4, Trema 4, Sveti Petar Čvrstec 3. U ovom dijakronijskom istraživanju koristila sam se poluotvorenim intervjuima te upitnicom Antuna Radića kao predloškom za pitanja na ovom terenu. Prikupljeni podaci odnose se velikom većinom na životno iskustvo mojih kazivača odnosno na kraj prve polovice i početak druge polovice XX. stoljeća, no nekoliko podataka se odnose i na sam kraj stoljeća i početak XXI. Stoljeća.

Postavljala sam pitanja vezana s porodom i običajima vezanim uz porod na koja moji kazivači možda nisu rado odgovarali, a o kojima se ni u vrijeme kada su ih oni doživljavali nije javno govorilo.

Smatram da je ovo istraživanje bitno za samu zajednicu, ali i za etnološki diskurs u cjelini posebno zato jer se bavi temom koja na ovom području gotovo uopće nije istražena, ali i temom o kojoj se u svakodnevici i ne razmišlja, pošto se danas porod shvaća različito nego u vrijeme kada se taj događaj zbivao u okruženju u kojem živi cijela zajednica, budući žena danas me rađa u kući. Fokus je na ženi kao roditeljici i njegovateljici djeteta i njezinom doživljaju samog poroda, ali se u radu bavim i doživljajima ostalih ukućana i sudionika porođaja. Naišla sam na terenu na probleme s istraživanjem tema kao što su pobačaji, kontracepcija i vjerovanja o kojima sam dobila malo podataka, osobito onih o pobačaju. Ne znam koji je razlog tome, ali pošto je ovo usko geografsko područje istraživanja i većinom se

sve moje kazivačice poznaju, pretpostavljam da nisu htjele nikoga dovesti u neugodan položaj, budući je riječ o pojavama koje zadiru u intimu pojedinca.

Na ovim područjima dosta se aktivno bavio Zvonko Lovrenčević etnografijom kraja, ali većina tih podataka nije nigdje objavljena. Jednom prilikom kada sam bila na Odsjeku za etnologiju u HAZU saznala sam da postoje Lovrenčevićevi rukopisi na Odsjeku koje treba hitno prepisati kako tinta na papiru ne bi izbledila i propao papir na kojem je pisano. U tim rukopisima postoje zapisi između ostalog o običajima, pjesmama i plesovima Bilogore koje je prikupio tijekom svog života. Posjetila sam ponovno Odsjek u rujnu 2015. godine kako bih potražila postoje li podaci o porodu za područje kojim se bavim. Podataka je vrlo malo i kazivanja koja su zapisana nisu povezana za zapadnu Bilogoru. No, pažnju mi je privukao službeni dokument koji šalje Podžupanija belovarska svojim područnim općinama da se žene koje naprave pobačaj i žene koje pomažu pri tome treba kazniti. U tom dokumentu stoji da su djevojka iz Velike Pisanice i žena koja joj je pomogla 1908. godine osuđene na tamnicu jer su napravile pobačaj. Vlast je vidjela problem u izumiranju porodica zbog ovakvih slučajeva i doseljavanja obitelji iz Zagorja i Podravine. O načinima izvođenja pobačaja navedeno je sljedeće: pletaće igle, vretena, guščja pera, kinin, sulfatiazol, čaj od šafrana, oleandra ili peršina, skakanje s povišenog. Konkretno za mjesta koja sam obuhvatila nema podataka.

2015. godine izdana je knjiga Antuna Tonija Šrameka *Naše selo naši ljudi 2* u kojem na četiri stranice razmatra porod. Autor je iznio podatke bezvremenski, te mogu samo nagađati o kojem se periodu radi. Rad sadrži podatke o broju djece, običaju sipanja perja nakon poroda nekad i danas, te pozivu da se ljudi vrate nekadašnjim običajima „Kako bilo da bilo, apeliram na zdrav razum i poštivanje starih običaja te da se ovaj običaj današnjih perjana svede u kulturne okvire nekadašnjih običaja“ (Šramek 2015:17). U radu se radi o drugim lokalitetima ili lokalitet uopće nije naveden, tako da mi ni u tom slučaju nije bio od pomoći. Namjera mi je u ovom radu prikazati običaje na ovom području te tako utvrditi kontekst u kojima su se rađala djeca od 40-ih do 70-ih godina XX. stoljeća.

4. Žena u drugom stanju

Naziv za žene u drugom stanju na području zapadne Bilogore razlikuje se od lokaliteta do lokaliteta. Najčešći naziv za ženu u drugom stanju bio je *noseća*. Tako se govorilo na području Svetog Ivana Žabna, Škrinjara, Brezovljana, Žabnice, Svetog Petra Čvrsteca i Treme.

I žene koje noseće su kak mi velimo. Ovi veliju sad trudna, to mi smeta, to mi tak smeta. Sjedni pa se počini, pa ne buš trudna. A mi smo prije rekli ili je krupna ili noseća il Zagorci u blagoslovljenom stanju il u drugom stanju je. A trudna – to mi ne paše (Ivka K., Škrinjari).

Na području Svetog Ivana Žabna i Žabnice govorilo se i da je žena *krupna*, a jedna kazivačica iz Svetog Ivana Žabna naglašava da je to stariji naziv. U Cirkveni, Svetom Petru Čvrstecu i Brezovljanima koristio se i naziv *u drugom stanju*. Izraz *trudna* je je termin iz novijeg vremena. Jedna kazivačica je istaknula da „ta žena ima umoran pogled. To sam baš promatrala. I zato je trudna“ (Đ. Vuk, Žabnica). Trudna u ovom kontekstu ima značenje umorna.

U Svetom Ivanu Žabnu naišla sam i na izraz *kuljava*.³

Na prosto na selu su rekli kuljava. Ona je kuljava. A to je čisto gadno rečeno jel. (...) A onak koje, koje su se držale ne znam šta da su bile Bože ima sam jedno dijete, ta se je šimala ima jedno dijete, a ona je veli kuljava opet (V. Kučan, Sveti Ivan Žabno).

O trudnoći se nije govorilo, osobito ne na samom početku trudnoće, ne zbog vjerovanja u uroke ili nesreću koja bi se možda mogla dogoditi djetetu, već iz drugih razloga. U razdoblju obuhvaćenom istraživanjem više nije bilo puno djece u obitelji, za razliku od vremena u kojem su živjele primjerice bake mojih kazivačica „Moja baka je imala puno djece. Žene su imale puno djece. Pa je to ostalo kao porugo već je opet u drugom stanju“ (M. Šamec, Brezovljani). U ovo vrijeme najčešće broj djece je bilo jedno ili dvoje, najviše troje. No, postoje i iznimke. Jedna moja kazivačica iz Brda Cirkvenskog rodila je sedmero djece. Smrtnost djece nije bila velika. „Da je bilo smrtnosti, valjda bi se i bojal čovek doma (roditi, op.a.). Smrt bi se smatrala ko kazna od Boga i od samog sebe“ (M. Kolarić, Brdo Cirkvensko). U Svetom Ivanu Žabnu žene koje su bile u drugom stanju netom poslije udaje ili koje su imale više trudnoća bile su predmet izrugivanja. Taj podatak je interesantan jer su kazivačice iz ovog mjesta naglasile da je Sveti Ivan Žabno u to doba bilo urbanizirano

³ A. Pintiće, M. Dragić i V. Kučan, Sveti Ivan Žabno.

područje od okolnih mjesta. Uzrok tome je pretpostavljam, velik broj obrtnika u ovom mjestu i stočarski sajam koji se održavao na tjednoj bazi u Svetom Ivanu Žabnu, te stoga i velik broj ljudi koji su ovdje dolazili iz raznih sredina.

Za moje vreme to ništ nije bilo da se to smjelo sve govorit. To sve trebalo se tajit, u tajnosti. To se ni baš tak smjelo otkrivat ko danas. Pogotovo koja je imala te više djece. Na nju su metali brda i doline. Gledaj ona samo spava s mužom, bilo velikih sprdnji onda (A. Pintiće, Sveti Ivan Žabno).

Tu je bilo u Žabnu ne bude odmah rodila. Ta šogorica što sam rekla da je doktora imala: Ja nisam osam godina imala djece. Ova druga rekla ja nisam imala djece. Ko da su se s tim hvalile. I onda ja sam ostala ko pogođena, ko je odmah imao djecu. (...) Tu znam za jednu gore, ta je isto imala valjda već treće dijete, a susjeda je imala sam jedno. Ona je veli imala fertun pa je samo ovak (maše pregačom), išla po dvoru i rugala se ovoj kak trbuh ima, jer je ona imala jedno. (...) Ko da je bila sramota da ja budem odmah dogodine rodila (V. Kučan, Sveti Ivan Žabno).

Razlog tajenja trudnoće nije bio samo taj, već i osjećaj neugode i neke vrste srama čak i pred užom obitelji i rodbinom.

Nekad je to bilo neugodno. Ja se sjećam da sam se zagrtala z velikim rupcom. A sad tek je mjesec dana pa vele da je trudna (K. Sanko, Žabnica);

Mene ko bilo sram da jesam (trudna). Tobože s mužom spavam. Neko je i kritikovo to. Meni je bilo što sam bila mlada, pa šta budu rekli ljudi. A šta me je bilo pred mamom sram (A. Pintiće, Sveti Ivan Žabno);

Ah onda ti se to nije ništ znalo puno. Ali već dok je ono, poznalo se (...) To se kao dosta tajilo (A. Višak, Trema).

Sve kazivačice su potvrdile da su znale da su u drugom stanju po tome što je izostala mjesečnica, a neke su imale i mučnine tijekom trudnoće. Pripreme za porod sastojale su se u pripremi pelena i ostalih potrebnih stvari kad se dijete rodi. Osim toga, zanimalo me jesu li išle na preglede i jesu li se ikako i s kime savjetovale. Većina mojih kazivačica nisu imale takva iskustva. Saznanja o tome sticale su izvan obitelji. „Pa nije nitko, nego žene koje su već rodile“ (M. Mičuda, Brezovljani).

Mi onda nismo niti znali da je to sad termin. Bila sam vrlo mlada. Nisam nikom ni govorila točno. To nije bilo nekada da si ti sad reko nemam menstruaciju pa sad je tolko baš. Nego nisi niti znao pravo koliko. Tako dok su me i trudovi ja sam misla pa ne bu to valjda još. I tu je bila primalja u Žabnu. (...) smjelo se reć, al valjda smo bili tak odgojeni da nisi ti to sad govorio mami ili ne znam kome. Možda bi se povjerio prije nekoj prijateljici. (...) Ja to baš nisam s mamom previše razgovarala, nego šta sam slušala ovako u selu mlađe žene koje su već rodile pa su mi tako pričale (M. Dragić, Sveti Ivan Žabno).

Ovakvi su slučajevi više iznimka nego pravilo. Žene zapravo nisu znale što ih očekuje i to su prihvaćale. Najčešći odgovor na moje pitanje je li ih itko savjetovao bio je onaj M. Mikšanek iz Brezovljana: „Nije niko. Mi smo radli. Normalno sam sve radla, kak je to nekad bilo. I onda osjetla sam trudove i išlo se po primalju. Āe je ko nekad kakve savjete davao.“ Kazivačica M. Kolarić iz Brda Cirkvenskog imala je višestruke porode, a jednom se i sama porodila, uz objašnjenje „sila me naterala. Mati ne bi to predložila, nijedna doma roditi. Valjda kak sam u bolnici, pa sam tak i doma. Bila prisutna babica na drugom porođaju. Onda sam valjda pokopčala sve.“ Ova kazivačica je iznimka po broju djece, te je imala sedmero djece od kojih je troje rodila kod kuće, a četiri u bolnici. Prvi puta je rodila u bolnici. Kasnije kod nekih poroda nije htjela ići jer joj je „bilo teško ostaviti

dijete samo“ (M. Kolarić, Brdo Cirkvensko). Osim što možemo zaključiti o brižnosti majke, također se može isčitati i određena prisebnost žene tijekom porođaja posebno utoliko što i sama kaže da je naučila sve prilikom ranijih poroda, te se onda mogla sama poroditi.

Što se tiče pregleda, također nije bilo uobičajeno da se ide. Moje kazivačice nisu imale nikakvih komplikacija za vrijeme trudnoća niti su morale čuvati trudnoću. Ako su i išle na preglede to je bilo čisto iz znatiželje ili zbog boli koja se na kraju pokazala bezopasnom.

Svaku srijedu je bio besplatni pregled, babica... Onda je Hartman bio doktor. Idem ja, nisam imala mir, pa sam išla. (...) Došla babica, pregledala me. Oh da znate kak je ova tanka (M. Šamec, Brezovljani)

E znaš kak je bilo. Moja ti je tetka umrla u porodu. Isto tak bila mala. I onda su me terali da idem k primalji ali na pregled. E onda sam rekla jednoj iz Zagreba da mi nađe ali staroga ili doktora ili primalju. I našla je staroga doktora. Išla sam pred njega na pregled. Veli on sve je u redu, glavca je skroz sitna. Sve je u redu, ništ se ne bojte, ak bu dobra primalja s injekcijama, sa napuhima sve bu dobro. Pred dva tjedna sam išla. I tak je bilo, napuve sam imala i tak je dijete išlo van (M. Draganić, Žabnica).

Što se tiče područja Treme i Svetog Petra Čvrsteca niti jedna kazivačica nije išla na preglede:

Nisam išla na preglede. Evo, evo sad. Sad ide mam dok zatrudni već ide na preglede i ja se čudim tim svojim vnukama. Bože reko, kam mam bežite. To se mora iti. Ajde odite. Ali dojde do problema (K. Vukalović, Trema).

Naziv za žene koje su pomagale pri porođaju bio je *primalja*⁴ ili *babica*.⁵ To su bile školovane žene koje su radile u ordinacijama lokalnih liječnika i koje su dolazile na zahtjev. Po njih se moralo ići budući da tada nije bilo telefona u kućama mojih kazivačica. Obično je

⁴ Sveti Ivan Žabno, Brezovljani, Škrinjari, Cirkvena, Žabnica.

⁵ Brezovljani, Trema, Sveti Petar Čvrstec, Brdo Cirkvensko, Škrinjari.

po *primalju* išao muž kolima ili biciklom. *Babice* su pomagale ženama oko poroda, a imale su i neke medikamente kojima su poticale trudove kako bi se žena što prije porodila. Zanimljivo je to što su tim medikamentima, osim ubrzavanja porođaja i spašavanja djeteta od primjerice gušenja i sličnih opasnosti, izazivale su i ranije porođaje. O čemu se zapravo radi najbolje ilustrira sljedeći iskaz:

Došla babica, pregledala me. Oh da znate kak je ova tanka. A ona je drugi dan morala ić pred kćer. Ona je s avionom dolazila, negdje su bili na izletu. I dala mi je injekciju, rekla je kalcij, i dok dođem doma nek si noge operem u toploj vodi. Kad sam ja noge oprala, tak bolovi u truhu sve jače i jače. I opet susjed išo po babicu i napravila je dan prije porod, tak da je ona mogla otić. (M. Šamec, Brezovljani);

Meni je to nekak jako nezgodno djelovalo kad je ona meni svoj slučaj pričala, primalja. Kak je neku ženu trebala porodit, a trebala je ić na svadbu. A ja njoj jednu injekciju, pa drugu injekciju sam da brže se porodi da ona slobodno. To je meni bilo nekak nezgodno. Mogla je ženi nauditi s tim. Kad je prije ćela da se to riješi neg što je to po prirodi bilo (K. Sanko, Žabnica);

Doktor ju je čeko vani. Onda dođe, pregleda me. Veli vi ste otvoreni samo dva prsta. Sa inekcijama sam bila otvarana. To je baš bilo na Badnjak. Babica veli taman sam si nastavila mrzletine kuvat. Idem van pitat doktora (Š. Žuti, Žabnica).

Ana Pintić iz Svetog Ivana Žabna govorila je o još jednoj lošoj osobini primalje koju je primijetila:

Doma sam rodila, ali teško. Imali smo primalju. To onda nije žena nikam išla neg doma. A primalja ona je bila, Koščak se je zvala, to je bila jedina ta primalja u Žabnu koja je to sve vodila. A ona je došla, ćela popt. (...) Ja sam se mućila. Nekak ni dijete bilo krupno, ali neke velike muke sam imala. Ništa, ona sjedi, dobro dobro. Mama plače, veli bum ostala bez djeteta. (...) I ništa, ona si po malo pije i muž sjedi š njome. (...) E onda vidla već da više se nije dalo onda mi je dala injekciju, onda mi je klekla na truh. I ja više ništ nisam znala. I onda me je vodom polijevala. I ja sam došla k sebi. A već se kokoš kovala.

Osim školovanih žena – *primalja* ili *babica*, postojale su i žene koje su znale kako poroditi ženu, te su također išle po kućama pomagati. Postojala su mjesta u kojima uopće nije bilo primalje ili je bila prilično udaljena, te su tu redovito išle žene, susjede, porađat po selu. Takav je slučaj u Tremi „onda nije bilo ni primalji baš, ni u bolnicu se to nije išlo. Bila je baba u selu koja je obilazila takve ženske i znala je pomoći“ (T. Gašparić, Trema). Kazivačica iz Svetog Petra Čvrsteca navodi da je svekrva njezine svekrve bila jedna od žena koja je pomagala pri porodu. Ispričala mi je priču koju je doživjela kad je bila dijete:

Ja se mamine (svekrve op.a.) još dobro sećam. (...) Susedu su trudi ulovili. A mi smo kod nje uvijek bili kao djeca. Ona je bila jaka, strašno je bila jaka pa je onda više kao ležala. Pa mi djeca koji smo bili

manji smo išli k njoj i ležali kraj nje. I nju su trudi ulovili. I sad taj njezin muž se setil za maminu. (...) Kak je bila soba i te starinske kuće, pa je bio mali prozorčić i iz kuhinje se vidlo u sobu. Nitko nije smel nutra. Sam su one bile. A mamina reče ajde Đuro, njezinom mužu, donesi lonac z vruću vodu. I ona nju podigne s kreveta i veli stani nad tu vodu. Kaj je ona s tim mislila ja ne znam. I ona veli sad se ti makni. I onda ju polegne. Veli sad bude za čas (J. Cumin, Sveti Petar Čvrstec);

To je valjda bilo za pojačane trudove. Onda nije bilo pojma o dripu (M. Cumin, Sveti Petar Čvrstec).

I Marija Todorović iz Svetog Ivana Žabna prisjetila se kako su žene bile domišljate u olakšavanju poroda:

Znam nekad još kad je moja mama išla, jer stare žene su ti skoro svaka znale porodit, jer nije bilo primalje ni doktora. Dođe susjed k mojoj mami, veli susjeda ote veli mojoj Barki nije dobro, ja ne znam jel ona bude umrla il šta veli. Ona cijeli dan nikam ne more iz kreveta, sva se trese. Dođe moja mama gore, zima u kući, on nije peč kurio ni niš, ova se trese u krevetu, znala mama i ona da je za rodit, trbuh je velki. Ništ, mama doma ode. Uzmem mama čaja, uzme rakije, gore njemu zapovijeda peč nakurit. On je nakurio peč. Skuva mama čaj, djene unutra joj malo rakije, žena popila zgrijala se, za čas je dečko bio vani. Dobila žena trudove, i evo ti dečka, kakov to dečko poslije bio.

Osim *primalje* i još poneke žene, porodu je znao prisustvovati i muž što me prilično iznenadilo. Još me je više iznenadilo što su neki od njih tražili da budu prisutni, a neki su morali jer je to zahtijevala primalja, kako bi pomogli ženi u porođajnim bolovima i bržem porodu:

Bio ti je nekad otoman, ko sećija. I još primalja rekla nek si sjedne i ja sam ga tak oko vrata primila da kad budu trudovi... Pa je reko da je mislio da ću ga zagutit. Malo se je kao i uplašio. (...) Ja sam ti bila preplašena jer su ti babe pričale svaka svoju priču (M. Draganić, Sveti Ivan Žabno);

Moj je bio prisutan. On je bio prisutan, nije imo kud. (...) Primalja mu je rekla da može bit. On je pito. (...) On je sjedio. Držo me za ruku. Osjećala sam se nekako čvršća, sigurnija (M. Mičuda, Brezovljani);

Ležala sam. I nikako mjeur nije puko i onda me muž primio neko ispod ruka i tak i onda je puko mjeur. Moje svekrva je rekla dok te on primo, onda je puko mjeur. Tak da je imo punu cipelu vode. I onda su me metli na krevet i tu sam rodila (I. Kolarić, Škrinjari).

Dvije moje kazivačice bile su prisutne na porođaju drugih žena iako nisu imale prakse u porođanju drugih žena. U prvom slučaju na zahtjev porodilje, a u drugome nije bilo nikog drugog osim nje i njezine strine.

Ja sam dodavala šta je trebalo. (...) Na ležeći na svom krevetu. (...) Ona je ćela da joj muž dođe, nek on dođe. Onda je on sjedio kraj kreveta. (...) Bilo veselje, dečec se narodio. To sam bila taj put. (...) (Primalja) mislim da je jednom svega došla da pregleda (K. Sanko, Žabnica);

To ti je bilo za Sviječnicu sneg, to je rustalo dok smo mi išli. Zima. Nigdar ja nisam bila kod toga. Al nije bilo druge. Ja sam bila i strina i kaj smo mogle. Ovi su zapregli konje i išli su po babicu u Žabno. I onda smo mi došli dolje. Nju trudovi love. Vode nemaš tople, nemaš ništa. Zima v kuće. Kaj ti misliš kaj je to bilo. Nemre se to sčekat dok oni s konjima odu v Žabno i natrag. (...) I onda ona mene pita da jel sam dobro pupek svezala. Ja reko pa gospođo sad ste vi došli pa proverite. Ja nisam nigdar vezala. Već smo ju porodili. Dok ti je to išlo, išlo je to. To ni bilo čekanja. (...) Ja sam ti to čula negdar samo ja više isto ne znam koga, da mora se dva prsta ostaviti, onda svezat. Mi ga nismo ni rezali dok nije ona došla. Nismo se usudile (A. Višak, Trema).

Kazivačica iz Svetog Ivana Žabna, Marija Todorović, prisjetila se osim svojega i nekoliko drugih porođaja:

Na drugome nitko. Primalja je došla mi, al ona je bila već kod mene, pred jednu uru il dvije. Veli čuj, budeš rodila, al prije jutra sigurno ne buš, veli stara ta Koščakuša. I ode ona doma, a ja onda ostanem, i kad ona dođe zvečera odma ranije, ona mene opet pregleda i veli na krevet. Kad ja na krevet cura evo začas. Pa ja sam ti porodila ovu šta je sad za ovog Bernu, ovu Katicu. Njezin svekar i svekrva su otišli u Križevac na sajam, sad jel bila Cecilija u jesen ili je bilo Jandraševo, i ona bila pred čas kod mene, to mi je bila suseda, prek puta ona kuća. I sad ja na prozor, netko viče. Marica odi veli, ja pišam, sva sam mokra, voda curi veli ona. A ništ nije rekla da ima trudove, da ju šta boli, ništ. I sad ja brže k njoj i tam dođem kad ona počne tiskat, reko pa šta tišćeš, reko šta znam nešto oće iz mene izaći van. Kad velim joj, bil je isto nekakve krevetić u kuhinji, daj legni, kad ona legne, već je glavica od djeteta vani, ja se ufrastila, ja se tresem, meni se ruke i noge tresu. Sad dijete izade van, moraš mislit kak pupak, ne smiješ da ti dugačko ono jako ostane, a ne smiješ da kratko. Ajme meni dođu ovi iz Križevca, curu nađu. Šta ti misliš kakav to stah bio, tak se strah nisam užila nikad.

5. Položaj trudnice u zajednici

Žena u drugom stanju bila je ravnopravna u zajednici. Na trudnoću se nije gledalo kao na nešto nesvakidašnje, te se tako i nije izdvajalo trudnicu kao osobu u posebnom stanju. Nijedna moja kazivačica nije čuvala trudnoću niti je uopće ova pojava bila njima poznata. Kad se žena udala, nije nužno odlazila iz obiteljskog doma, već je bilo primjera gdje su muževi živjeli s obitelji svoje žene, odnosno kako se u ovom kraju kaže „priženili su se“.⁶ Kasnije su se neki odvojili i osnivali vlastitu nuklearnu obitelj.

Žena je do posljednjeg dana trudnoće obavljala svakodnevne poslove. O tome svjedoči više primjera iz različitih lokaliteta.

⁶ M. Šamec, Brezovljani; V. Kučan, Sveti Ivan Žabno; M. Dragić, Sveti Ivan Žabno.

Dva tri dana imali smo đubar za rastijepati. Cijeli dan sam đubar rastijepala, a ne da se je to čuvalo kaj sad. Sad se čuva, već od dva mjeseca ništ ne rade. A ne valja to. Treba žena radit do kraja. I onda me već u Žabnici sam se mogla porodit, dolje smo zemlju imali. Vrijeme je bilo kakvo je sad (danas) samo je bilo blata. I onda još ceste ni bilo (Ivka Kolarić, Škrinjari);

Jesam bome radila, kako ne. Morala sam radit. Išli smo konoplje pukat (dan poroda, op. a.) ja i mama i ja sam takve bolove imala, joj Bože. Reko mama ja više ne mogu, ja sam gotova (A. Pintiće, Sveti Ivan Žabno);

Bila sam cijeli dan u livadi i lijepo smo nametali voz, a ono blato bilo. I lijepo veli moj svekar ajd bum ja s tobom dolje s voza. Dok on reko ja sam već bila dolje. I ujutro se u 11 ura narodla. Suđe sam oprala, topla voda bila, pa još u škaf vode metla noge. A trudove sam dobla. I porodla do 11, rodla curu (K. Žila, Žabnica);

Radila sam sve normalno. Krave sem muzla i svinje ranila kaj smo imeli. Drva smo pilili z onom prečnom pilom. Zima je bila trebalo se greti. Bila su drva dopeljana iz šume dugačka (T. Gašparić, Trema).

Uvjeti u kojima su se žene nalazile za vrijeme trudnoće varirali su. Većina je bila u dobrim odnosima s ostatkom obitelji ako je živjela sa svekrvom. Isto tako je bilo i s muževima i punicama. Čak su neke žene imale na izbor što će raditi, odnosno koju vrstu i težinu posla o čemu svjedoči Danica Čehok iz Cirkvene koja govori:

(...) sam trebala isto raditi. Onda ja slažem voz, a on meni daje (muž). Svekrva je zubačila, on je daval, a ja sam slagala voz. Kak mi je rekel tak sam morala složiti. (...) Nisam dizala ne znam šta. Ni me nitko teral da ja nekaj dižem. Ni me ništ bolelo pa sam mogla iti radit.“

Trudnica se mogla poštediti samo ako je sama tako odlučila. Postojali su slučajevi u kojima je žena u drugom stanju bila jedina žena koja je bila sposobna raditi u kući, jer su mama ili svekrva bile bolesne:

Kak sam se ja mogla čuvat. Svekrva bolesna. Svako leto tako reći dete malo. Kak sam se mogla čuvat? Dobro, onda nismo ništ imali ni krave, samo sam jednog pajceka imala. Al teški život sam imala (K. Vukalović, Trema);

Sve sam radila. Mama je bila bolesna. I dok sam kćer narodila djed je bio vesel i onda je napili drva i vode doneso. Dok sam Franju narodila, djed je bio ljut, otišo je (susjedu) ...Bilo mi ju je žal. Dok je ona otišla na vrt sve napraviti, ja sam joj vode donesla. Onda me tu dolje zaboljelo i to me cijeli život boljelo. Sad više ne (M. Šamec, Brezovljani).

Trudnoći se nije pridavalo značaja kao što se danas trudnici posvećuje veća pažnja. O tome svjedoči i naprijed spomenuti podaci o savjetovanju žena. Siromaštvo i neimaština bili su

česta pojava u ovom kraju, a s obzirom na mali broj djece, trudnica je bila primorana raditi do zadnjeg dana. U ovo doba zajednice su bile male, većinom samo nuklearne obitelji.

6. Porod

Većina mojih kazivačica rodila je kod kuće. Kazivačica Marija Cumin iz Svetog Petra Čvrsteca rekla je da je „bio takav običaj.“ Neke su rodile i doma i kod kuće, a neke samo u bolnici. Podaci se odnose na kraj prve polovice i početak druge polovice 20. stoljeća. Odlazak u bolnicu već je bio moguć u to doba, ali je intenzivnije započeo je šezdesetih godina. Žena koja je rađala kod kuće išla je u bolnicu samo ako je došlo do komplikacija prilikom poroda. Naišla sam na slučaj da je liječnik rekao roditelji da ne ide u bolnicu jer mora ostati kod kuće sa starijom djecom. Savjetovao joj je to iako je znao da nema primalje u blizini koja bi joj mogla pomoći.

Išla sam ja Kargačinu. Isto sam ja imala već djecu. I onda ja njem reko doktore ja bi najrađe da idem u bolnicu. A komu ćete onoga doma ostavit. Vidíte, svekrva je bolesna, ona je болоvala na noge. (...) I tak je on mene sredil da sam ja doma rodila i teško i svakak. (...) Mislim da je bila u Žabnu babica jedna stara kaj je išla tak po selu. (...) Nije je bilo. Bila je tu jedna baka, tu dolje kod brata je bila ona... Ona je došla i poradala me. (...) Na drugom je bila pak jedna baka s Gornjega Sela (K. Vukalović, Trema).

Čak je postojao i strah od poroda u bolnici, strah od same bolnice i odnosa prema roditeljama, ali i strah od drugačijih problema:

Ja sam Srećka rodila doma. Jer sam bila glupa nisam se dala u bolnicu. Jer su pričali tam se ne smije hodat, tam se kad legneš nema dolje iz kreveta. Pa svašta su mi babe napripovijedale i tak ja sam odlučila doma isto (K. Hajduković, Brezovljani);

A i mama mi nije dala u bolnicu ić jer je djed šašav. Bi cirkus radio. Tak sam ja doma. Muka je bila i mami i meni (M. Šamec, Brezovljani).

Iz kazivanja zaključila sam da su Trema i Sveti Petar Čvrstec bili dosta izolirani što se tiče liječnika i primalja. Nijednu moju kazivačicu iz Treme nije porodila primalja, već neka baka iz sela, a I. Lasić iz Svetog Petra Čvrsteca, zaselka Raščani, jedina je od kazivačica s toga područja išla u bolnicu roditi. U Svetom Petru Čvrstecu snalazili su se na mnoge načine, pa su uključivali i samog veterinara koji je imao važnu ulogu u ovom stočarskom kraju. Sljedeći iskazi najbolje ilustriraju kontekst:

Ja sam bežala po veterinara. Nemate koga. Nešta je puklo pa je krv išla š nje. Onda on dojde brzo, digne noge, trbuh da bude dignut gore. Onda je bil tu jeden službenik, onda bežali mi k njemu. Ote tam brzo ako more dojt, a blato. (...) I došel je ovaj z Lemeša (...) on je došel, nekak se je dotural. Onda su rekli ak ne bu mogel v breg šta će onda. Bumo pripregnuli konje pa te bumo potegnuli. Kad v taj breg zideš, onda je već sve dobro. Ali nekak je zišel. Ženu je del u hitnu i otpeljal ju je u Bjelovar (...) (M. Cumin, Sveti Petar Čvrstec);

Moglo se zvati, ali nisi imo kak sad da su bili telefoni ili mobiteli kak sad. Tu je bila općina, mjesni ured ili gore zadruga. Tu su bili telefoni, otud se zvalo. Ali je moral netko zvati tko je imal ključ, ko je mogel nutra (J. Cumin, Sveti Petar Čvrstec).

Bilo je i primjera gdje se moglo omogućiti porodilji da rodi u bolnici ako je ona to htjela. Ti slučajevi su bili rijetki, jer se krajem 50-ih i početkom 60-ih još uvijek porađalo kod kuće. To je bilo i dosta komplicirano gledano iz današnje perspektive kada većina obitelji posjeduje osobni automobil.

Moja sestra radila u bolnici. Onda se ona bojala kak bum rodila. I mene bilo stra. Tak sam ja u Bjelovaru rodila. (...)Valjda me je muž vozio sa konjima na stanicu na vlak. I u Bjelovar sam išla, velim ti sestra moja u Bjelovaru u bolnici radila (...) onda sam tamo bila dok me nisu trudovi primili. Otišla sam možda pet dana prije. (...) Onda sam opet z vlakom došla i muž je došo pred me sa konjima. Prije onda nije bilo auta, pa nije nitko imo auto u Žabnici 57. godine (K. Sanko, Žabnica);

Vlakom. I sankali su me. Takav je sneg bil ove 63. godine. Da su me na sanima do Kloštra do vlaka. I onda smo došli do vlaka, seli u vlak, ja i suprug i onda me je on otpratil u bolnicu. (...) Doma su došli po mene, z autom (I. Lasić, Raščani).

Na čitavom području žene su uglavnom rađale u ležećem položaju. Ali to nije bio striktno određeno. Tako kazivačica Mara Kolarić iz Brda Cirkvenskog govori o svojim porođajima: „(...) ili čučec ili sjedeć, pomažeš si na sve mile načine.“ Marija Dragić iz Svetog Ivana Žabna se prisjeća da je čula za slučaj „gdje si je žena pomogla kad je rađala da je stala kraj kreveta i primila se za rub.“ Kada je žena rađala najčešće je bila prisutna primalja ili žena koja je porađala, te majka, svekrva, a ponegdje i muž. Iako je ovo bio najčešći položaj, prema kazivanjima mojih kazivačica mogu zaključiti da se on prakticirao ukoliko je sve bilo u redu tijekom poroda. Naišla sam i na slučajeve da je porod bio i u stajaćem i u klečećem položaju, a podatak o stajaćem položaju odnosi se na ranije razdoblje.

Primila se moja mama lijepo za krevet i dijete sam suknulo, ovaj opalo, imala sam i baku, baka došla, pupak odrezala. Moro si znat kak se na dugačko pupak odreže, dijete okupala, zamotala u krpicu i na krevet š njime (...)Na stoječki je rodila. To su nekad žene na stoječki rodile (M. Todorović, Sveti Ivan Žabno);

Strašno me boljelo. Tu su metnuli deku i plahtu i morala sam kleknuti, ne znam kak sam ga narodila. Znam da sam jako vikala na djeda da je on kriv šta me boli (M. Šamec, Brezovljani);

(...) već se ona porodila i sebi pupek sama odrezala (...) Na klekeć se rodilo, kaj ja znam kak se to na klekeć rodi. I veli dijete je na krevetu (M. Cumin, Sveti Petar Čvrstec).

Nijedna od kazivačica nije bila odvojena nikakvim zastorom ili zavjesom od ostalih ukućana za vrijeme poroda. Većina ih je rađala na svom bračnom krevetu, samo u prisutnosti osoba koje su joj pomagale. Zanimljiv je bio slučaj u Žabnici koji je opisala Marija Draganić, o čemu nisam čula od drugih kazivača:

Tu ti baš nisu žene pušćali znaš žene ko žene one ti brbljaju. Takva si bila, ovak si se ponašala, onak si se ponašala, onda čim manje da bi bilo žena. To je bilo mislim bolje. U koga si imo povjerenja taj je bio kod poroda. Nisu baš žene išle, žene ko žene znaš, nekoje hoće brbljati i špotati, ta bu se s tobom svadila i onda bude i ogovarala. Onda nisu baš sve žene išle.

Nakon poroda *primalja* je presjekla pupčanu vrpću. Ukoliko nije bilo *primalje*, to su učinile žene koje su se tamo zatekle, koje su znale koliko treba odrezati. Moje kazivačice su potvrdile da se o tim stvarima pričalo, te su većina znale kako se to radi, ali same to nisu prakticirale. Podaci o postupku s pupčanom vrpćom razlikuju se od kazivačice do kazivačice. Čuvala se kako bi se pokazala djetetu kad odraste⁷ ili se to činilo s određenom namjenom uz koju se vežu i vjerovanja: „Pupak kad se osušio, onda je rekla da se to spremi. Da kao znali su to čuvat, kad dijete bude već veće da taj konac mora odvezat“ (K. Hajduković, Brezovljani); Sa sedam godina je dijete trebalo to bacit u peć, taj pupak. Da si razveže razum. To baba moja pričala iz Hagnja. (Đ. Vuk, Žabnica). Haganj isto pripada ovoj regiji te uzimam ovaj podatak kao autentičan. Ostale kazivačice nisu čuvale pupčanu vrpću i ne znaju što je bilo s njom. Lasić Ivka iz Svetog Petra Čvrsteca, zaselak Raščani, pospremila je pupčane vrpce i od svoje prauočadi od kojih je najmlađi rođen 2013. godine. Na pitanje hoće li mu dati da to razveže, potvrdila je. „Pa rekli su da se to tak dugo sprema dok ne bu dete išlo već da ide v školu, to razveže si. (...) Da bude pametno, da bude pamtilo.“

Posteljica se prema kazivanjima mojih kazivačica zakapala u zemlju. Nisu to sve kazivačice potvrdile jer se ne sjećaju, ali ako se igdje odlagala, to je bilo isključivo u zemlju. Za to se pobrinula primalja ili muž. Nije se koristila ni za što drugo. Zašto se to činilo moje kazivačice nisu znale objasniti.

⁷ A. Pintiće, Sveti Ivan Žabno; M. Kolarić, Brdo Cirkvensko; D. Čehok, Cirkvena; K. Sanko, Žabnica; T. Gašparić, Trema

Sjećam se dok se Dragica rodila, onda je babica izvadila posteljicu i onda je rekla Zdenku zakopaj ju u zemlju. Da se ne smije na đubar hititi, da se mora u zemlju zakopati (D. Čehok, Cirkvena);

Posteljica se nije zakapala izvan kuće. To znam ko danas će je, al ne morem reći. To zakapa primalja u zemlju, fanj duboko (K. Žila, Žabnica);

Posteljicu su negdje zakapali. Posteljicu treba zakopati (u zemlju, op.a.) da se ne povlači koje kuda (A. Višak, Trema).

Nakon rođenja djeteta se okupalo i povilo. Sve moje kazivačice koje su rodile kod kuće potvrdile su da su zamatale svoju djecu u povoje. Dijete se zamatalo u povoje, odnosno povijalo, kako, prema vjerovanjima, ne bi imalo „noge grbave“ (Š. Žuti, Žabnica), odnosno „da ne bude dijete klepavo“ (K. Žila, Žabnica). Ovaj slučaj potvrđen je i na ostalim lokalitetima. Dijete se povijalo najdulje do osam mjeseci.

Ivka Koščević iz Brezovljana i Danica Čehok iz Cirkvene detaljnije opisuju postupak nakon rođenja djeteta:

Odrezala je pupak, dijete je okupala, povila. To se onda, nisu bile ove pelene kak su sad. Bilo je, dobro već sam sve imala pripremljeno. Te pelene su se napravila, kak su imale bake one rubne, tu nošnju. Onda se je svaka od one pole, to je bilo kao pelena. (...) I onda je bio povoj, da, dugački onaj veliki šta se je dijete omotalo. Samo glavica se vidla. Dijete se omotalo kao štruca da je bilo. (...) Tak se umatalo da bude ravno, da ne bu grbavo i ne znam šta. (...) Svi troje su bili povijani. Ali mislim da Srećko (treće dijete rođeno 1965., op.a.) već baš toliko ne. (...) Povilo se, onda se dijete moralo prekriziti i malo stisnut nosić. Da ne bude širok da se tako stisne (Ivka);

Onda mu je pupić zavezala, odrezala tak šest centimetra, zavezala sa koncom, okupala dijete, obukla ga je i cikat ga je donesla. (...) Obukla ga je onda je imala povoj i onda ga je lijepo onako da se ne bude budio s rukicama. (...) Nije to tak dugo bilo. To je imalo dva meseca, posle ga više nisam povijala. (...) Da ne bude imal grbave noge, da se ne drapa po licu i to (Danica).

Primalje su kasnije dolazile pregledavati roditelje i kupati djecu najviše do tjedan dana.

Što se tiče spola djeteta, kazivačice su rekle da im nije bio važan. Kroz razgovor nisam stekla takav dojam. Ipak su se muževi nadali, barem potajno, da će biti muško. O tome svjedoči priča Marije Dragić iz Svetog Ivana Žabna:

Jesu nekoji bili zadrti za sina. Mi smo samo da bude živo i zdravo. Nije bilo u našoj familiji tak. Ali ipak svaki muški se nadao da bude sin. Baš taj četvrtak kad sam ja rodila moj muž je bio u kupovini nešto. Ja sam već imala pripremljeno sve za dijete. Ja velim kupi jednu malu dekiću, toga nije bilo tuj. E kakve boje. Šta ja zna, ja nisam htjela reć. On donese plavu dekiću. (...) A navečer se rodi curica.

Znalo je čak biti zlobnih primjedbi od susjeda da neće, ukoliko se rodilo žensko dijete, biti više nasljednika neke kuće. To je potvrdila Kata Žila iz Žabnice. Ali ipak je bilo najvažnije da je „živo i zdravo“ (T. Gašparić, Trema), što su potvrdile i ostale kazivačice. Alojzije Mikšanek iz Brezovljana govorio je o vjerovanju „ako su htjeli muško dijete, muškarac je morao spavati u cipelama.“ U drugim lokalitetima nisam čula o ovom vjerovanju.

7. Pripreme i briga za dijete

Žene su pripremale pelene i odjeću za nadolazeće dijete. Većina kazivačica naglašava da se živjelo u velikoj neimaštini te da su te pripreme uglavnom podrazumijevale krojenje i šivanje pelena od nekih starih krpa ili suknji, odnosno rubina. Neke su si čak uspjele i kupiti materijal za pelene. Sve se to radilo kod kuće.

Ni bilo tak pelenov kak sad. To je bilo pelenov samo ako ste išli na primer na cepljenje k doktoru. To se moralo čuvati. Ovo su bile koje kakve krpe (M. Cumin, Sveti Petar Čvrstec).

Ja sam sebi košuljke, ja sam znala šivati, onda sam ja košuljke seb sašila, još je jedna tu rekla da živom zecu ražanj spremam. I ja sam sve to seb složila i deke smo kupili, to sam kupila i kapu sam kupila, ne zimsku, nego onu, znaš, preko noći tak da ima kapicu. Ja sam sve pripremila i dobro je bilo (M. Draganić, Žabnica).

U Škrinjarima su nazivi za pelene krpe ili candre (Ivka Kolarić).

Također su se krojili i povoji kojima su se povijala djeca. Obično su to bile oko dva metra dugačke trake. Njima su se povijala djeca od stopala do trbuha ili do vrata. Prema objašnjenjima mojih kazivačica, vjerojatno su tako željele preventivno zaštititi djecu od problema s kukovima. U bolnicama se to nije prakticiralo.

U ljekarnama, odnosno u *patekama*⁸. su se kupovale osnovne stvari za njegu novorođenčadi kao što su puder i kreme. Kazivačica Ana Pintiće iz Svetog Ivana Žabna koristila je čak i neslanu svinjsku mast, koju i sama dan danas koristi u liječenju nekih kožnih iritacija.

Sve moje kazivačice dojile su svoju djecu dok su imale mlijeka. Ako se dogodilo da nestane mlijeka, djecu su hranile grison, kravljim mlijekom koje se rijedilo ili se čak znalo dijete nositi drugoj ženi koja je rodila i mogla nahraniti dvoje djece.⁹ Većina kazivačica dojile su

⁸ Od riječi apoteka, op. a.

⁹ Ivka Košćević, Brezovljani.

što dulje. Pretpostavljam da je razlog tome, a i Ana Pintiće iz Svetog Ivana Žabna, Milka Mičuda iz Brezovljana i Kata Žila iz Žabnice su to i potvrdile, oskudica u prehrani, pa su na ovaj način uspjeli prehraniti barem jednog ukućana. Osim grisa i kravljeg mlijeka, mlade majke su se svakako snalazile pa su kuhale mrkvu, grašak, *ajmprem* juhu, pržilo se oštro brašno *nuler* i zakuhavalo kravlje mlijeko, špinat i slično. Bilo je i djece koja nisu podnosila kravlje mlijeko. Dvije kazivačice¹⁰ potvrđuju da je bilo i gotove kupovne dječje hrane, ali je bila teže dostupna. Podatak se odnosi na vrijeme poslije pedesetih godina XX. stoljeća.

Osim što su djeca jela određenu hranu koja im se pripremljala, majke su također morale paziti na prehranu ako su dojile. Prema kazivanjima, porodilja nije smjela jesti kiselu i ljutu hranu, kao ni svježe voće i povrće koje može biti kiselo:

Reklo se da ne pretešku hranu jest tobož blaži kruh, ne nekakov teški i ne previše jel... Ha neke su rekle da tobož dobro je dat ženi rakije popit, to sam čula, da tobož prije se bude očistila. Ali ja to nisam ništ. To su po selu pripovijedali. I onda se moralo pazit na dijete da ne bude kiselo, da ne bude ljuto jer to na dijete utječe. Žena ako doji ipak mora pripaziti šta jede (V. Kučan, Sveti Ivan Žabno);

Juhu mladinsku. Dijete je sisalo pa se ne smije ljuto jesti, luk ne, šta ja znam šta sve to. Dobro sam se čuvala toga da dijete nije klanje¹¹ dobilo (Š. Žuti, Žabnica).

Zbog siromaštva hrana dojenčadi bila je jednoličan. Na cijelom području su uvjeti života bili teški.

Čovjek si svašta poželi. Danas to nije problem. Mi nismo nekad imali. Šta smo jeli? Krumpir, grah, zelje i grah i žgance kukuruzne. Nije bilo mesa svaki dan (M. Mičuda, Brezovljani);

Sam si zaželjela koje kaj kad nisam ni imela ništ. Tu je bila sirotinja (A. Višak, Treme).

8. Dijete nakon rođenja

Dijete se nakon rođenja trebalo krstiti i to je obično bilo do mjesec dana starosti. Ako se primijetilo da je dijete slabo krstilo se što prije.¹² Do krštenja majka ga nije iznosila iz kuće niti je išla u goste. Štefanija Žuti iz Žabnice kazuje: „S djetetom se nije nikud išlo u rodove nikud dok nije krst primilo.“ Dijete se moralo krstiti kako bi se zaštitilo i od neke nezgode o čemu više govori Kata Vukalović iz Treme: „To se veli mora mam krstiti da ne bi dobilo neku bolest ili nekaj. Nisam smela nikam po dvoru hodati. Tak su onda stare žene to jako do toga

¹⁰ M. Dragić, Sveti Ivan Žabno; J. Cumin, Sveti Petar Čvrstec.

¹¹ Grčeve

¹² I. Kolarić, Škrinjari; M. Kolarić, Brdo Cirkvensko.

držale. Veli da takva žena na nešta stane ili da se more tu svašta dogoditi ili detetu ili majki i tak je to bilo.“

Zanimljiv je slučaj kod kazivačice iz Brda Cirkvenskog iz kojeg možemo saznati društvene okolnosti u kojima su se nalazile majke koje su imale više djece. Naime, nije se gledalo blagonaklono na žene koje su imale više djece. To potvrđuje i kazivačica Vera Kučan iz Svetog Ivana Žabna koja kaže da su se žene rugale ženi koja je imala više trudnoća i djece da je *kuljava*. Kazivačica iz Brda Cirkvenskog Mara Kolarić imala je sedam porođaja, najviše od svih kazivačica s kojima sam razgovarala. Krstila je zadnje dijete kad je imalo 13 ili 14 godina „da ne budu mame vidle da sam se porodila.“

Smrtnost djece na području zapadne Bilogore u ovom razdoblju nije bila učestala. Nekim kazivačicama se čak bilo teško prisjetiti ijednog takvog primjera. Ali u slučaju da je majka vidjela da je dijete slabo mogla ga je sama krstiti:

Kak koje, do mjesec dana, nije se to dugo čuvalo. Neka su se djeca krstila, koje se vidlo da je dijete slabo, su ga tak žene znale same krstit bez župnika, jer vidla si da dijete nije ispravno kad se rodilo, da sam što dušu nisu ispustila. I onda su to žene same doma. Ta djeca se nisu zakapala na groblje, neg su se ta djeca kod živice zakapala, imala su svoj red gdje su se takva djeca zakapala. Na groblju uz živicu. (...) Zato valjda što nije u crkvi bilo kršteno. Tko se objesio il ubio isto je sa strane bio pokopan (M. Todorović, Sveti Ivan Žabno).

Dijete koje nije bilo kršteno pokapalo se bez prisustva svećenika i nazivali su ga *nekrst*.

9. Posjete roditelji – *prigledača*

Običaj posjećivanja roditelje nije bio vremenski određen. Obično su to bili članovi obitelji, susjedi i krsna kuma. Ovaj običaj nazivao se *prigledača*.

Kad se saznalo da je dijete rođeno, obilježavala se kuća u kojoj se rodilo. To se u doba o kojem pišem radilo tako da se posipalo perje po kući, a rijetko su se pisali po kućama natpisi kao što su *racak* – ako se rodilo žensko dijete i *gusak* – ako se rodilo muško.

Posipalo se je perja malo. Ne perja, nego onoga šta ostane od čijanja (M. Dragić, Sveti Ivan Žabno);

Sipalo se perje. Onda se čuvalo više ono dok se čijalo perje, onda oni štrčki, to se spremalo tak da bude za sipanje (I. Košćević, Brezovljani).

Običaj sipanja perja potvrđen je u svim lokalitetima, a običaj pisanja po vanjskim zidovima kuća samo u Tremi.¹³ Za vrijeme boravka na terenu primijetila sam i natpis na jednoj kući u Cirkveni.

Kazivači su govorili da se donosila živa perad ili lutku peradi napravljen od nekog materijala, obično platna i perja, koji se objesio u košari na neko mjesto izvan kuće ili se ostavio na dimnjaku:

Meni su donesli složenoga gusaka od perja i ne nekakov štap visoki je to bilo svezano i štap su zapičili tam v sveg kraj plota (T. Gašparić, Trema);

Perje i sipanje, toga je bilo oduvijek. To je bio običaj kod nas od davnina. Živi racak ili gusak to se u dimnjak stavilo. Onda je ujutro gazda to vidio (Ž. Gidić, Brezovljani);

Mi smo gusaka dobili. Smo ga našli ujutro na krovu (Š. Mikšanek, Brezovljani);

Napravio se je gusak od platna i onda objesili pred kućom na drvo ili negdje. (...) Otišli su u njezine mame kotac i uzeli purana i u onu košaru s ručkom. Gore smo metnuli platno i okolo sašili, puranu samo glavu van. I dugačku Milan imo lotru i bio je stup i bila je ulična rasvjeta. I objesili gore purana (M. Dragić, Sveti Ivan Žabno).

Na pitanje kako su uspjeli zadržati životinju u košari Predrag Halužan iz Brezovljana je rekao: „Napojili su ga s rakijom da ga omame.“

Ivka Kolarić iz Škrinjara potvrdila je običaj prigledače da su „žene dolazile s prigledačom“. Obično je ta prigledača sadržavala rakiju, vino, kolače, kokoš, pile i slično.

Većina kazivača nije potvrdilo da je bilo određeno vrijeme kad su posjetitelji dolazili niti je bio određen redoslijed dolazaka.

Dolazili su fort. To nije bilo niš da ni nitko ne smije ući. Dolazili su s kolačima fort (M. Draganić, Žabnica).

Jedino je Katarina Sanko iz Žabnice dala o tome određeniji odgovor:

Prvo došla kuma sa prigledačom. Speklo se kolači, pa se zaklala kakva živina, pa nekakvo piće. (...) Neki se novac stavio pod glavu. Pa dok se Marina rodila bili i liker.

Običaj *prigledače* potvrđen je u Žabnici, Brdu Cirkvenskom, Cirkveni, Tremi, Škrinjarima Svetom Petru Čvrstecu, Brezovljanima i Cirkveni.

¹³ T. Gašparić, Trema.

10. Krštenje djeteta – *pogačari*

Krštenje djeteta obično se nazivalo *pogačari*. Ovaj naziv dolazi od pogače koja se pekla za tu priliku. Bila je ukrašena pletenim srcem od tijesta, te raznim figuricama također od tijesta kao što su žito, listići i ptičice. Ovu pogaču donosila je kuma kako bi se istaknula njezina uloga:

Pogačari isti dan kad i krštenje. Kuma dok je došla onda je dala speći srce, to je bilo kao kika. To se nosilo u onome... korpi. To je bilo sve tak složeno. Kolač digani, makovnjača, orehnjača. – Samo kuma nosila tak da se pokaže tko je kuma – Barilec vina, ta pogača i pečeni odojak (I. Lasić, Sveti Petar Čvrstec).

Osim ovoga slučaja, koji je bio najčešći, tri kazivačice¹⁴ su navele da je običaj donošenja pogače bilo tipično za imućnije obitelji, odnosno kako su se izrazile – gazdinstva. Na području Treme ta je pogača imala poseban naziv – *cipov/cipof*, ali se običaj nazivao *pogačari*. O nazivu *cipov* nisam razgovarala s kazivačicama. Prema kazivačici Mariji Mihajlic iz Treme, udanoj u Brezovljane, običaj *pogačara* se zadržao do 70-ih godina XX. stoljeća. Marija Dragić iz Svetog Ivana Žabna kazuje da se na ovom području ovaj običaj izgubio i ranije, već krajem 50-ih jer „već je tu postalo malo gradski.“ Kod ove kazivačice je specifično to što se udala za pripadnika pravoslavne vjeroispovijesti te je krstila dijete u toj vjeroispovijesti. Pošto mi je ovo jedini ovakav slučaj i među zadnjim ispitanim kazivačicama, nisam imala priliku potvrditi da li je ili nije bilo ovog običaja i kod pripadnika pravoslavne vjeroispovijesti.

No, prema kazivanjima Vere Kučan i Marije Todorović iz Svetog Ivana Žabna, običaj *pogačara* održavao se još krajem 50-ih godina XX. stoljeća.

Osim pogače, donosilo se vino rakija, kolači, kokoš, a kuma je znala donijeti i novac i odijelo za krštenje. Kasnije se počelo darivati i zlato. Moram naglasiti da je proslava krštenja u razdoblju koje razmatram bila skromna i nije dolazilo puno ljudi. O socijalnom kontekstu možemo ponešto saznati od kazivačice Ana Pintiće iz Svetog Ivana Žabna:

Onda se nosilo protvanj dizanih kolača s orajima, onda se kupilo srce, kuglof jedan pekovski. I onda od robice ak je donesla plahtu za pelene, onda nije bilo pelena. (...) Onda baš nisu novci bili tolko. Nije niti robice nikakve donjela djetetu. Pa nije onda baš niti bilo ništa. Onda '48. je baš bilo loše (...) ništa se nije moglo kupit. Onda sam pelene iz koje kakvih krpa, onda plahte prerezala, onda koja košulja bila ona (...) svega sam imala dvije pelene ako išla sam k doktoru, one lijepe. A ovo sve drugo je bilo ono, bi se reklo krpje.

¹⁴ A. Pintiće, Sveti Ivan Žabno; M. Šamec, Brezovljani; Ana Višak, Trema.

Najčešće se za kumu uzimala poznanica iz sela s kojom su roditelji bili u dobrim odnosima ili netko iz obitelji. Osim roditelja djeteta bilo je slučajeva da se u izbor kume uključi i svekrva. O izboru kume Kate Žila iz Žabnice kazuje: moja svekrva i moj gazda (muž, op. a.). Nit sam ime birala nit kumu.“ U Svetom Ivanu Žabnu sama svekrva je izabrala kumu „Nisam ni znala koja bu kuma. To mi je pa svekrva. To ti je tak bilo. Kak ti ko reče tak mora bit. Ja uopće nisam kumu poznala. (...) Ja sam ćela od tu kumu. He, ona je nju našla i onda je ... Šta, nisam se ja ćela ništ protivit tome. (...) Ona je bila imućna“ (A. Pintiće). Isti slučaj potvrđen je i u Tremi kod Ane Višak.

Djeca su imala kumu, rijetko gdje je bio slučaj da je kum bio muškarac. Na slučaj gdje su djeca svaki svoga kuma, točnije i kumu i kuma naišla sam kod Mire Šamec iz Brezovljana gdje je njezin muž izabrao kumove. U rijetkim slučajevima se gledalo na imetak kumova. Žena koja je bila kuma prvom djetetu, obično je bila i ostalima ako ih je bilo više. O tome svjedoči Marija Mikšanek iz Brezovljana „Mi smo već i bili kumovi i sinu i kćeri. Mi smo bili i otprije kumovi,“ kao i Katarina Sanko iz Žabnice: „Nekad su bili samo jedni kumovi za sve.“ Imena djeci birali su roditelji.

Na krštenje je dijete nosila kuma. Išla je ili sama ili u pratnji jedne ili dvije osobe. Majke nisu išle u prvoj polovici XX stoljeća. U crkvu su išle „kuma krsna i još jedna žena. Nisu onda tražili župniki. Nije toga bilo (...) da je mama morala ić. (...) Ja nisam nijednom išla“ (K. Vukalović, Trema). To je potvrđeno i u Brezovljanima i Svetom Ivanu Žabnu. Kasnije su majke već mogle ići. Ivka Lasić iz Svetog Petra Čvrsteca, zaselak Raščani, išla je s oba svoja djeteta na krštenje. Rodila je 1955. i 1963. godine. Djeca su išla na krštenje mlađa od mjesec dana. Kod Danice Čehok u Cirkveni bio je sličan slučaj:

Dok je bilo dva tri tjedna. Dok je malo ta babilja koja se porodila oporavila. (...) Kumovi, i ja i on smo išli. Išla sam i ja dok se krstilo isto. Tak je rekel velečasni da se mora dojt, svi.

11. Žena nakon poroda

U zapadnoj Bilogori oporavak žene nije bio vremenski određen. Svaka žena živjela je u drugačijim uvjetima i prema njima je mogla određivati koliko se mora ili može odmarati. Jedino kod kazivačice Vere Kučan iz Svetog Ivana Žabna naišla sam i na podatak da je živjela sa muževom sestrom:

Je onda sam bila osam dana u krevetu. Nije se onda dalo ko danas da drugi dan se diže. Onda je bilo da mora ležati osam dana. (...) Za ovaj treći nisam. Tu sam bila sama. Više nismo bili u zajednici jel. I trebala sam, muž je bio u vojsci u rezervi. Ha trebalo je je ići krave dojiti i sve i šta nakon par dana, jedno šest dana, ja sam već išla dojit.

Kazivačica Ivka Kolarić uspoređuje današnje i prošlo vrijeme:

I nije dobro sad. Prije je babica rekla Šramekova¹⁵, znaš baka je bila babica, leži 3 tjedna ona je rekla: Bolje da zdrava ležiš nego da bolesna hodaš. Tako su zločeste svekrve dizale svoje snaje. Danas 3 dana u bolnici i idu doma. A morala bi ležati. Ako nemaš posla, slamu broji u krevetu.

Pošto su obitelji bile male, žena nije mogla baš dugo biti u krevetu i oporavljati se, jer su svakodnevne obaveze zahtijevale svoje izvršavanje. Vrsta i obujam posla razlikovali su se. Neke žene su obavljale samo kućanske poslove, a neke su morale i vani raditi. Bilo je i onih žena kojima su majke, susjede ili kume pomagale kako bi im olakšale i ubrzale oporavak:

Ja sam bila s mamom. Kroz zimu, ja nisam išla u štalu. Bila sam s djetetom. Ne mogu reć da sam morala (M. Dragić, Sveti Ivan Žabno);

Jesam, nisam nikam išla. Nisam radila ništ. Ova susjeda mi je došla i kuvala i njega kupala i sve. Bila sam u krevetu i malo odala, nisam djelala ništ (M. Draganić, Žabnica);

Tu u selu bila je jedna moja kuma firmana. Ona je dolazila svaki dan. Onda mi je ona pomogla (T. Gašparić, Trema);

Meni je mama došla, jer je ona imala iskustva s djecom, pa je bila jedno osam dana (K. Hajduković, Brezovljani).

U nekim obiteljima su i svekrve znale poštediti roditelju posla. O tome govori Ivka Košćević iz Brezovljana gdje je svekrva obavljala poslove na polju:

Mi smo odgajali tu djecu. I oni su pomagali, svekrva je pomagala. Čuvali su djecu. Ona je rađe otišla van nešto raditi na polje neg je bila doma sa djetetom. (...)

No nije u svim obiteljima bilo tako.

Ja sam imala takvu svekrvu koja nije dijete ni pogledala. (...) moja svekrva ni svoju djecu nije odgajala. Ona je imala dadilju kak se reklo koja je još nju odgojila. Iz Češke. Ona je morala samo moga muža i njegovu sestru, jer ova je dotle umrla, malo, kak je ona rekla dildati. A svoju unučad niti jednu nije ona voljela niti gledala. Niti kome pomogla. „Kaj ste si priskrbili sad imate“. Kad je došla ta šogorica, ta šta se štimala da nema djece odma joj je rekla „Ako misliš imati kakve djece nemoj misliti da ti ja budem oko toga nastojala“ Odma joj je rekla (V. Kučan, Sveti Ivan Žabno);

¹⁵ Antun Toni Šramek je etnograf-amater na ovom području, te je kao takav poznat široj zajednici, op.a.

Moja šogorica je rodila odmah drugi dan. Moja svekrva se pobrala, a ja sam ostala doma. (...) Sama sam bila s djetetom (M. Mičuda, Brezovljani).

Žena nakon poroda nije bila odvojena od drugih ukućana. Muž je odmah istu noć po porodu spavao u istom krevetu sa ženom na kojem je obavljen porođaj „Dok sam ja rodila i sve, opet je on spavao u svom krevetu ko i ja u svome“ (V. Kučan, Sveti Ivan Žabno).

Žena nakon poroda nije odmah prihvaćena u zajednicu. Neko vrijeme nakon poroda bila je kod kuće s djetetom i nije izlazila. Kako bi se vratila svakodnevnom životu morala je proći jednu vrstu inicijacije. Ovaj običaj nazivao se *upelivanje*¹⁶, *upeljavanje*¹⁷, *upeljivanje*¹⁸, *napeljavanje*¹⁹ ili *popeljavanje*²⁰ i druge inačice. U daljnjem tekstu koristit ću naziv *upelivanje*. U periodu od porođaja do *upelivanja* žena se smatrala nečistom.

I onda kad je rodila, onda je morala najprije ići na upeljivanje u crkvu, jer nisu ljudi ni pustili u kuću. Onda su rekli da takva žena donese gamad u kuću, ćurke i ovo i ono. Znaš kak su nekad to bili koje kakva gamad. To ljudi nisu voljeli, to je nečista žena. Onda kad si išla u crkvu, onda si mogla ići. – išla je kad je koja mogla – onda kad se došlo iz crkve, onda meni svekrve rekla, sad molitvenik metni na prsa malo, veli ja sam tak mojemu, pa je bio dobar đak(...)i bila je moja kći i kak dobar đak (I. Kolarić, Škrinjari);

Onda ni se smjelo, morala sam bit doma dok nisam išla u crkvu. A u crkvi se moraš ispovijedat i mora te pop posvetiti. Nisam samo ja, svi smo tak išli. (...) To je bilo upeljavanje poslije poroda da ne može nitko na tebe ništa nabaciti. Tobože, žena je rodila, sad ona nije kao čista ako ne bu išla na posvetu. (...)) Pop je molio nad tobom i to pod misom. Meni je bilo malo neugodno jer ja sam klečala pred oltarom, a puna crkva ljudi bila. Onda pop svetio me. Tobože on je oglasio da kako sam rodila (A. Pintić, Sveti Ivan Žabno);

To je bilo u našoj vjeri da se išlo k župniku po oltaru nešto. Ali ja nisam išla. Ja sam inače išla ovdje u crkvu. Ja nisam išla u pravoslavnu crkvu. Samo kad bi bila tuj misa. Ali nisam smjela u selo ić dok nisam išla u crkvu. To ti je nakon mjesec dana bilo. To je bilo nešto, ja ne znam šta bi ja donijela tim susjedima (M. Dragić, Sveti Ivan Žabno).

Nije postojao jedan oblik ovog *upelivanja*. Prema većini potvrda žena je sa svećenikom išla oko oltara. Ostalo su varijacije: išlo se tri puta ili jedanput, sa svijećom ili bez, davao se dar u obliku novca na oltar ili nije i slično. Svaki novi župnik unosio je promjene u obredu obred *upelivanja*. Na kraju su sami župnici prekinuli taj običaj i danas više ne postoji u ovom kraju.

¹⁶ M. Dragić, Sveti Ivan Žabno, K. Hajduković, Brezovljani; A. Višak, Trema.

¹⁷ A. Pintić, Sveti Ivan Žabno.

¹⁸ I. Lasić, Sveti Petar Čvrstec, zaselak Raščani; I. Košćević, Brezovljani; I. Kolarić, Škrinjari; K. Žila, Žabnica.

¹⁹ J. Cumin, Sveti Petar Čvrstec.

²⁰ M. Kolarić, Brdo Cirkvensko.

Oko oltara se išlo tri puta, dalo se dar i pop je prekrizil me lijepo. To se tak išlo. (...) Prije neg je dijete išlo na krst (D. Čehok, Cirkvena);

Primila si ga otraga za štolu i išla si už njega. I onda si klekla kraj njega pred oltar i molila si se. Dar se dao, neka sitnica. To si dala, poljubila oltar i izašla dolje. Tri tjedna je prošlo (A. Višak, Trema);

Dok se se Valentina krstila, ja sam već išla. Krstilo se u subotu, ali ti si u nedjelju moral dojt u crkvu. Ja sam morala dojt jer se išlo kao na napeljavanje. Prije neg je misa bila gotova ja sam došla do oltara, ja njega čekam i mi dva idemo oko oltara. On napred, ja za njim. To su govorili kao napeljavanje. Svaka snaja poslije krštenja mora dojt u crkvu. To je bilo jedno vrijeme običaj. Onda su poslije opet i to ukinuli. Sad toga više nema (J. Cumin, Sveti Petar Čvrstec);

Poslije poroda, da da. Nije smjela u mrak, van, nikud dok nije bila u crkvi. (...) Došla sam jednostavno na misu, bitno da si bila na misi (K. Hajduković, Brezovljani).

Koliko je vremena trebalo proći nakon poroda do ženinog ponovnog ulaska u crkvu nije bilo striktno određeno, ali obično je bilo oko mjesec dana. Sve moje kazivačice znaju za ovaj običaj, ali ga nisu sve i prakticirale nakon poroda. Žene koje su ga se pridržavale nisu nigdje smjele ići, čak ni kod liječnika. Budući je zbog izvanrednih okolnosti je morala ići liječniku, Ivka Košćević iz Brezovljana išla je ranije u crkvu. Ista kazivačica navela je i zanimljiv primjer koji nisam našla nigdje drugdje na terenu vezanu uz *upelivanje*:

Kad je išla žena na prvu misu poslije porođaja išla je žena, nosila je svijeću i sa župnikom oko oltara se obišlo. Ja sam išla dosta rano nakon valjda tri tjedna. Ja sam radi zubara išla u crkvu, samo da mogu otići zubaru (...) upeljivanje se zvalo (...) tobož 40 dana. Računalo se kak je Marija Isusa nakon 40 dana prikazala u hramu.

Pri analizi podataka nisam naišla na razlike za razdoblje prije 50-ih i poslije 50-ih godina XX. stoljeća. Također nema značajnih razlika između pojedinih lokaliteta. Na *upelivanje* se išlo radi običaja²¹, ali i radi primanja nazad u zajednicu. Žena nije smatrana dobrodošlom u nečiju kuću dok nije išla u crkvu kako bi završio njezin period čišćenja. Vjerojatno je zato *upelivanje* bilo javno kako bi zajednica vidjela da je posvećena od strane svećenika i kako ne bi nailazila na osude iste. O tome su više razmišljale starije žene koje su živjele u kući s porođiljom koje nisu dopuštale ni da porođilja prije *upelivanja* izlazi iz kuće nakon zalaska sunca. Ana Pintić iz Svetog Ivana Žabna za to je navela razlog: „To je bilo upeljavanje poslije poroda da ne može nitko na tebe ništa nabaciti.“

Prema podacima kazivačice Justine Cumin iz Svetog Petra Čvrsteca, običaj *upelivanja* prakticirao se još 1975. U Cirkveni je kazivačica Danica Čehok išla na upeljivanje još krajem

²¹ T. Gašparić, Trema; I. Lasić, Sveti Petar Čvrstec, zaselak Raščani.

sedamdesetih godina XX. stoljeća. Kazivačice iz Brezovljana i Žabnice pripadaju župi Sveti Ivan Žabno, a prema podacima koje sam saznala od nekadašnjeg župnika vlč. Danijela Žganca, ovaj običaj se prakticirao do do sredine 70-ih godina. Velečasni Žganec došao je u Župu 1979. godine i kaže da tada nije postojao više taj običaj. Pretpostavlja da se zakinuo za vrijeme župnika vlč. Nikole Iverovića koji je bio prije njega. Za *upelivanje* postoji i obrednik. Ovaj obrednik je napravljen isključivo za blagoslov nove majke. Prema velečasnom Žgancu, očevi su dobivali blagoslov prilikom krštenja djeteta, a pošto majka nije bila prisutna jer je još bila preslaba, ona je išla kasnije na crkveni obred *upelivanje*. Ovaj obred nije određen nikakvim crkvenim dekretom.

12. Kontracepcija i pobačaji

Kad sam spomenula ovu temu, mojim kazivačicama nije bilo baš ugodno govoriti. To sam zaključila iz toga jer su odgovori na pitanja o kontracepciji i pobačajima bili kratki i suhoparni, te su odmah napravile distancu od te teme. Rijetko koja kazivačica je bila voljna pričati o tome, ali nijedna nije zatražila da ostane anonimna.

Najpoznatija metoda među mojim kazivačicama bila je praćenje plodnih i neplodnih dana: „Da, brojali su se dani između menstruacija, plodni i neplodni“ (M. Dragić, Sveti Ivan Žabno). To su potvrdile i Vera Kučan iz Svetog Ivana Žabna, Katica Hajduković i Mira Šamec iz Brezovljana i Kata Vukalović iz Treme. Prema kazivanjima zaključila sam da su kazivačice za tu metodu saznale čitajući neke časopise ili ih je o tome educirao liječnik ili svećenik.

Da, one vješte koje su to znale. To ja znam da je jedna koja se bavila muškarcima.²² (...) Pročitala sam, pa sam zapamtila i znala (K. Hajduković, Brezovljani);

On (liječnik, op.a.) meni pripoveda te kad treba se čuvati kad ne, zaboravim, više ne bum trudna, pa sam bila. Evo tak je to bilo (K. Vukalović, Treme);

Išla sam na te misije za čuvanje braka.²³ To ti plodni i neplodni dani. Da mogu muž i žena biti ko brat i sestra. Ja to predložila pa dobila kleti ... (M. Šamec, Brezovljani).

²² Kazivačica govori o ženi u Brezovljanima koja je često mijenjala muškarce (op. a.).

²³ Kazivačica je prisustvovala duhovnim obnovama na kojima je svećenik govorio o kontracepciji. Za njih koristi izraz „misije“ (op.a.).

Osim metode plodnih i neplodnih dana, kazivačice su spomenule i da je bilo prezervativa odnosno *kondoma*. To su potvrdile samo kazivačice iz Brezovljana, Ivka Košćević i Mira Šamec. Na ostalim lokalitetima nisam dobila potvrdu o ovakvoj vrsti kontracepcije.

Najviše kazivačica je izjavilo da nisu znale za nikakvu kontracepciju, a za područje Žabnice niti jedna. Nijedna kazivačica nije upoznata s hormonalnom terapijom u svrhu zaštite od trudnoće.

Na prostorima zapadne Bilogore krajem prve polovice i početkom druge polovice XX. stoljeća obitelji nisu više imale puno djece. Naravno, postojale su iznimke, ali su bile rijetkost. Broj djece u obiteljima dostizao je najviše brojku 3. Zanimljivo je to što većina kazivačica tvrdi da nije bilo kontracepcije, a broj djece u obiteljima bio je mali. Je li postojala ikakva kontrola ili nije nisam uspjela saznati, jer su odgovori na ovo pitanje bili kratki.

Moje drugo pitanje o pobačajima još je više utjecalo na raspoloženje mojih kazivačica. Iako su sve odgovorile na to pitanje, imala sam osjećaj da im je neugodno. Ovo pitanje bilo je zadnje nakon pitanja o kontracepciji, te sam uočila reakcije kazivačica i promjene boje glasa.

Na području zapadne Bilogore bilo je pobačaja. Većina kazivačica su čule za to, ali ne znaju za konkretne slučajeve.

Žene su znale da se to radi, ali nisu znale kako niti tko je to radio. Kazivačica Justina Cumin iz Svetog Petra Čvrsteca zna da se pobačaj radio u ranoj trudnoći. Većinom su to bila neka nagađanja.

Uvijek je to bilo, pričali su. To je bila kao jedna tajna. Nije bilo te kontracepcije. Bilo je žena koje su često ostajale u drugom stanju. Bilo je i žena koje su to znale kod kuće s nečim, šta ti ja znam (M. Dragić, Sveti Ivan Žabno);

Ha ak je bilo to se je tajilo. To se nije čulo baš. I to se išlo pa valjda primaljam. (...) To sam čula da su bile nekoje žene koje su pomagale, da su bile nekoje koje su to radile i znale. (...) I sa tim travama nekoje su žene sprječavale trudnoću, prekidale (I. Košćević, Brezovljani).

Na pitanje tko je radio pobačaj, odgovarale su da su to bile većinom primalje ili neke druge žene, ali i doktori. Pobačaji kod kuće su bili ilegalni.

Za ono vrijeme ako je bilo, to je bilo doma su žene radile. A bogme je neka i platila životom. A to je i susjeda radila te pobačaje. Da da, i ona je to radila. Ona je to radila sa perom otvarala ženske, pa su prokrvarile. (...) Da se saznalo išla bi stvarno u zatvor. (...) Al da je toga bilo u bolnici, to se nije čulo. A ko bi to i platilo (A. Pintiće, Sveti Ivan Žabno);

Pobačaj? Svakako da je bilo. Znam da su rekle da su išle k primaljama nekoje, a nekoje su išle i doktoru. Al to je već sve bilo kasnije (V. Kučan, Sveti Ivan Žabno);

Bila je jedna žena, ona je još živa. Ali ona je uvijek bolesna. To se njoj doma radilo često. Kak je to ona proživljala. I koja joj je to radila, ona je pokojna već. To isto koja se usudila. Ja se sjećam još dok sam doma bila ko cura, ta moja jedna susjeda je išla nekud u Većeslavac, tam je već bila žena poznata po tome koja je to radila. Al to se nije smjelo znat jer bila bi kažnjena vjerojatno. Onda je to u tajnosti, al se to i plaćalo (M. Mičuda, Brezovljani).

Pobačaji kod kuće su se radili guščjim perom ili vretenom, raznim čajevima: „Čula sam i s gavezom.²⁴ S tim isto pobačaje radile žene. Ili čaj ili ono korenje“ (V. Tadić, Sveti Ivan Žabno). „I dizale su (teške predmete op.a.) da bu to otišlo, ali nije. Dobro se držalo“ (Š. Žuti, Žabnica). Kazivačice potvrđuju da su žene umirale od nestručno izvedenog pobačaja, što je bilo u većini slučajeva.

13. Vjerovanja

Vjerovanja su pratila sve aspekte ljudskog života. U samoj prirodi ljudi je da se zaštite kako od fizički vidljivih nepogoda tako i od onih nevidljivih ili nadnaravnih. Tako su postojala, i još uvijek kod nekih postoje, vjerovanja u zle sile od kojih je trebalo zaštititi dijete. Moji kazivači znali su ponešto o tome i sjećaju se nekih konkretnih vjerovanja vezanih uz uroke, gatanja, ozdravljenja i magijskih postupaka kojima se štitilo dijete. Zaštita majke, prema mojim kazivačima, prakticirala se u vidu zabrane izlaženja iz kuće po mraku i odlaska u crkvu poslije rođenja djeteta odnosno *upelivanja*. Stoga je u ovom dijelu koji se bavi zaštitom, naglasak stavljen na dijete.

Što se tiče trudne žene, postojalo je vjerovanje koje se temeljilo na tome da ako u trudnoći žena poželi neku hranu i uhvati se u tom trenutku za neki dio tijela, dijete će imati na tom istom mjestu neki madež ili mrlju u obliku hrane koje je trudnica poželjela. „Ako si nešto poželi žena koja je trudna, ne smije se niđe dirnut. (...) Da onda ostane taj madež“ (M. Mikšanek, Brezovljani).

O zabrani dodirivanja lica trudnice T. Gašparić iz Treme kazuje:

To su govorile babe ak se veli slučajno gdje vatra dogodi, požar, nemoj se prijeti za lice slučajno. Bude dete imalo crveni flek na licu. A gluposti svakakve.

²⁴ Livadna biljka.

Žene koje su se bavile urocima, gatanjima i drugim magijskim postupcima nazivale su se *coprnice*, a njihova djela *coprije*. Neke moje kazivačice su imale bliske susrete sa ženama za koje se smatralo da se bave magijskim postupcima.

Ja sam imala u susjedstvu jednu coprnicu ka je došla, kaj je moju Vericu ocoprala dok je bila mala. Ona je došla, većinom su došle te coprnice dok je po selu bio mladi mjesec, to znaš kad je mladi mjesec. Onda su one značle ići po selu, one su morale ići po selu il nešto prosit ili nešto ukrasti ili šta, ona je sebi morala to. Ona je znala doć, ona je došla jedanput bila, susjeda moja bila dolje, ona ti je došla, mala je bila stara pa kolko, još nije mogla niti sjediti, jedno 7, 8 mjeseci, tak nekak. A došla ti je moja teta iz Like, one ti kao nekad bile susjede. I ona ti je došla i tak se š njom razgovarala i ona ti je pod stolac bacila, njoj je opalo, neki smotuljak lasi, to ti je živa istina bila. I mi ti tu cijelu noć, ha nismo niti znali, niti slutili šta je to, i Dragica to uzela i bacila u peć, nije znala šta je to, i cijelu noć mala nije spavala. Ona se ufrastit htjela,²⁵ mi smo cijelu noć s njim slušali. Ona samo plakala i samo vrištala i sve. I Dragica ujutro išla dolje k njoj, jer smo znali da onda ona je. Ona njoj dođe dolje i ona njoj veli baba šta si mi napravila iz male. I ona šta i šta, i onda je tak pričala pred svima šta je našla pod stolom, nekakvi smotuljak lasi i onda je pitala da kam je to dela. Veli bacila u peć. I dobro veli, idi ti doma, ovi su počeli na nju vikati i ona je došla opet gore. Još je cijelim putem nekog Boga mumljala, molila i došla je gore u kuću i gdje je to dijete. I ona prekrížila malu, ko da bi prošlo, odsjeklo djetetu, ko da ništ nije bilo. I ona otišla doma, onda njezini da šta je baš na djetetu tak radila i to. To ti je bila živa istina (D. Bauman, Sveti Ivan Žabno).

Vjerovalo se da neke žene mogu odrediti spol djeteta. Nisu postojale „specijalizirane“ profesije žena za to, već je to bila neka žena iz sela koja je imala tu sposobnost. Spol se mogao odrediti prema položaju trbuha:

To su znale reći ak je trbuh bio okrugal da bu muško, a ako je išao bolje u špicu da bu žensko (M. Todorović, Sveti Ivan Žabno);

Da to su rekli dok imaš špicast trbuh i nosiš po želucem da je to sin. Ako si deblji da je to kćer. I tak vele su babe gatale (M. Dragić, Sveti Ivan Žabno)

Ali ipak je postojala svijest da se određivanje spola na taj način ne može uzeti sa sigurnošću. Ivka Košćević iz Brezovljana govori „To se govorilo, ja ne znam. Neke su pogodle, neke nisu.“ To je potvrdila i Terezija Gašparić iz Treme „Koja ima okrugli trbuh to bude curica, koji je bolje šiljast to bu dečko. Ni to baš tak uspjelo sve.“

Osim po položaju trbuha, postojalo je i vjerovanje da se i po koži lica može odrediti spol: „Žensko dijete kad nosiš fleki, jako su fleki (...) po licu. A muško, čisto lice je“ (A. Pintiće, Sveti Ivan Žabno).

²⁵ Izbezumiti se.

Kad se dijete rodilo, prema sjećanju Ane Pintiće iz Svetog Ivana Žabna kojoj je to pričala njezina majka rođena 1898., dolazila je *suđenica*. Zanimljivo je to da se ovdje *suđenica* spominje u jednini, a prema većini slavenskih vjerovanja suđenice su bile tri žene koje su došle odrediti sudbinu novorođenčeta. O njihovom izgledu i vremenu dolaska nisam ispitivala kazivače.

To je meni moja mam pripovijedala. Da kad žena rodi onda dođe jedna kao svetica i ona odredi život djetetu. Tu budeš to, ti budeš to. I onda ona to kao suđenje djeteta. Ona odredi život djeteta. (...) Ona je došla kod poroda. To nju nije nitko vidio. To je moja mama meni pričala. Da dođe ta suđenica i koja odredi djetetu njegov cijeli život. (...) Majci je govorila. Tvoje dijete bu takvo, tvoje dijete bu takvo. Jel je to bilo tako, ne znam.

Katarina Sanko iz Žabnice također potvrđuje da zna za suđenice, ali misli da ih nije bilo u Žabnici. Ona je govorila o *suđenicama* u množini.

Terezija Gašparić iz Treme ove žene naziva *gatalice*, ali kaže da njoj nitko nije dolazio. Ostale kazivačice nisu čule za *suđenice*.

Kako bi se dijete zaštitilo od uroka stavljao mu se oko ruke konac za koje se vjerovalo da ima apotropejsko djelovanje. Ovo vjerovanje zadržalo se dosta dugo kod nekih kazivačica. Kazivačica Valentina Tadić iz Svetog Ivana Žabna prvo dijete rodila je 1997. godine u bolnici. Ona je još uvijek prakticirala da djetetu stavlja konac oko ruke: „I kad smo došli doma iz bolnice pleo se crveni konac oko ruke koji se nosio do krštenja.“ Nije bilo određeno na koju ruku se vezalo. Razlog nošenja konca oko ruke objašnjava Ana Pintiće iz Svetog Ivana Žabna: „Da ne bi dijete na šta nasjelo dok bi išlo po mraku. Da ne bi ga neka coprnica obrala ili nešto“ i Marija Cumin iz Svetog Petra Čvrsteca: „To da to se metalo konac veli da ga nitko ne ureče. To je baka stavljala.“ Crveni konac se s istom svrhom koristio i na drugi način, kao i češnjak:

Za zibaču ko je imao, za kinderbet, I za rukicu. I unutra u zibači metnut bijelog luka malo. Zato da dijete spava. I da ako nekoja žena tako dođe da ne bi mogla odnest san (M. Dragić, Sveti Ivan Žabno);

Prije su jako vjerovali u te uroke. Djecu su zaštićivali s češnjakom. Ako je nešto bilo stavljali su oko vrata (I. Kolarić, Škrinjari);

Babe su pričale da su nekad metalo češnjak u zibaču. Da je to isto protiv tiju uroka (I. Lasić, Sveti Petar Čvrstec, zaselak Raščani).

Djetetu se moglo naštetiti samo pogledom Vera Kučan je ispričala priču svoje majke. Osoba koja je imala „urokljivo oko“ kako se Vera izrazila, bila toga i svjesna te je na to upozorila ostale. „E to su rekli, ali to je moja mama još pripovijedala (...) ona je bila u Narti tamo kod Bjelovara (...) Jedan susjed tam dolazio i reko kad je došo u tu kuću đe je bilo malo dijete pokrijte ga jer ja ga veli ne smijem vidjet. Odma će dobit grčeve i bude plakalo. To je moja mat pričala.“ Postojanje „urokljivog oka“ potvrdila je i Ivka Košćević iz Brezovljana. Ivka Ipša iz Žabnice ispričala je priču iz vlastitog iskustva:

I ja kad sam Sanju narodila onda sam došla, još je bila u jastuku, mala valda. Ili već bez jastuka, ja se sad to i ne sjećam točno, al sam došla š njom k mojima. I ona (susjeda, op.a.) ti je silom htela nju videti. Pričali su da more nekaj tak napraviti djeci. Tri puta je dolazila k mojima nutra i mene i onda, tak ti je govorila, i onda bi ju ja vidla i onda bi ju ja vidla. Spava. (...) I onda sam ja zbrisala da ju nije vidla. Al silom je htjela da ju bude...

Postojanje „urokljivog oka“ potvrđuje i Marija Dragić iz Svetog Ivana Žabna.

Osim što je majka mogla zaštititi svoje dijete, posjetitelji su također mogli preventivno reagirati. Tako Kata Žila iz Žabnice kaže „Ak je ko išo prvi put dijete videt onda se moralo reć Bog ti da da te tak glava dugo bolela kak te ja prvi put videl. Da ne bi ureklo.“ Osim ovakvih rečenica djetetu se nije smjelo govoriti izravno neke komplimente već se trebalo prije pokuditi dijete. Na primjer ako je dijete bilo lijepo i ako je posjetitelj to htio naglasiti trebalo je reći „sram te bilo, prvi put te vidim“²⁶ ili „sram te bilo kak si lijep, onda ti uroki ne moru ništa“²⁷. „Nije se smjelo čuditi djetetu kak je lijepo ili pridavati važnosti kad prohoda“ (I. Ipša, Žabnica); „Je, čim se rekao kak si lijep, već v riti ti oči bile“ (N. Draganić, Žabnica).

Osim izgovaranja posebnih riječi, posjetitelji su znali ostaviti komadić konca ili vune na djetetu. Taj sam podatak dobila samo od K. Lusavec iz Žabnice: „Kad je dijete bilo u jastuku onda kad je čovjek odilazio, onda se ovak počupo i tak metno na njega, da ne odnese kao njegov san sa sobom.“

Slično kazivanje potvrđuje i K. Sanko iz Žabnice: „Da ne bi urekla dijete da mora šta ja znam šta ostavit neki las svoj, šta ti ja znam. Ja nisam to nikad. (...) Da bu bolje ćelo spavat.“

Iako je biomedicina u vremenu o kojem govore moje kazivačice bila već općeprihvaćena kao službeni oblik liječenja i svako veće mjesto je imalo školovanog liječnika, postojalo je još

²⁶ K. Hajduković, Brezovljani.

²⁷ I. Kolarić, Škrinjari.

shvaćanje da se bolest može liječiti nekim magijskim postupcima. Dva slučaja svjedoče o tome:

Ja sam imala jedno dijete. Više se nisam ni usudla imat. Jer jako loše sam š njime prolazla. On je bio od prvog dana bolestan do tri godine. I u bolnici bio i po Zagrebu sam išla, triput je imo frast.²⁸ I onda je bila tu jedna žena (...) I onda je ona radla kao da je nešta nametnjeno na dijete. Prešlo je sve bolnice i lijekove i sve, a sad šta je pomoglo, ne znam. Onda je ona radla, ona je bila Ličanka, ona je radla vodu. Metala je dvanaest žara iz peći, ovo šta gori u peći, dve litre vode i onda ti je to ako je taj žar sjedno dolje onda su uroki. (...) ko su došli na površinu onda je neka druga bolest bila. Ali to se nije radlo o urokima, to se radlo o bolestima. (...) Moja mama je onda jako vjerovala u to. (...) Ja nisam vjerovala. Za onda se jako puno vjerovalo (A. Pintiće, Sveti Ivan Žabno);

Da ga je netko vrekel. Onda su tu išle vračarama koje kaksim da budu vodu slagale, da ga budu s tem mivale, kupale, da bude to prešlo. (...) Kod nas ni bilo, nekam su išle. U Zamladinec. (...) Ima veli tri ugljena iz peći vu te vode, a kaj je ona delala mi ne znamo. Vraga, zela tri vugljena i ti si joj dala tri kokoši i kaj već i svakak. Ni bilo novac (T. Gašparić, Trema).

Rodiljama i djeci najveća prijetnja je bio mrak. Prije *upelivanja* žene ili krštenja djeteta nije se smjelo izlaziti navečer. Tada su žena i dijete bili najranjiviji i tada je postojala najbolja prilika da ih se urekne. Za dijete se govorilo da mora paziti „da ga ne bi mraki“²⁹.

„To su govorili da se moraju pelene dok je još sunce visoko pobrat. Da ne bi šta došlo na dijete. Šta ja znam“ (M. Mikšanek, Brezovljani). Ako se nisu unijele na vrijeme dijete mraki su naškodili djetetu tako tako da je e imalo crnu ili zelenu stolicu. Istu posljedicu imalo je dijete koje je bilo u doticaju s mrakom. Katarina Sanko iz Žabnice također potvrđuje:

Unosile su se pelene prije mraka da mrak ne bi naškodio djetetu. Nekad se zadesilo da je dijete, da oprostiš, imalo nekakvu kao zelenu stolicu. Onda su rekli joj to si ti iznesla malo dijete. To nije dijete išlo iz kuće dok nije išlo na krst.

Potvrđena su još neka vjerovanja vezana uz mrak:

„Nemoj pelene metati van jer ti dijete ne bude dobro spavalo“ (Đ. Vuk, Žabnica);

I dijete recimo dok se kupalo dječju vodu to se navečer, to se nikam nije van, nekad nije bilo kupaona ni ništ, nikad se nije van nosilo ni bacalo do jutra (D. Bauman, Sveti Ivan Žabno) (...) Nikad ti nitko nije reko zašt. Samo su rekli da se to ne smije (V. Tadić, Sveti Ivan Žabno).³⁰

²⁸ Kad sam pitala kazivačicu što to znači, rekla je da je dijete imalo grčeve i da je plakalo od bolova.

²⁹ I. Ipša i N. Draganić, Žabnica.

³⁰ To potvrđuju još K. Žila iz Zabnice i I. Košćević iz Brezovljana.

Posjete djetetu također su predstavljale prijetnju. Pritom se trebalo postupiti prema vjerovanju sa svrhom da se zaštiti dijete. Naime, kad je posjetitelj došao u kuću, morao je prvo biti u kontaktu s nekakvim izvorom svjetlosti i tek je potom mogao pristupiti djetetu da ga vidi. To se tumačilo „da se mrak ne nosi djetetu“³¹, jer će dobiti „zelenu stolicu ili grčeve“³²

Iz mraka se nije smjelo. To ne, to je moja mama strašno branila. Da bi se netko vani djetetu približio. Dijete nije ni bilo vani. Jer ona je vodila jako brigu o tome. (...) Onda je uvijek dijete nešto imalo, neki motuljak. Nešta uvijek i oko vrateka mu je viselo, oko rukice mu je viselo da ga ko ne bi scopro. (...) (Sin) imo je imo. Ozdola u kolicima, pod jastukom je imo. (...) Ja sam govorila (mami) nemoj mu to. Ja u to nisam vjerovala ništa. A ne, mora to tako bit. (...) I češnjaka, i kruva i soli. Sol pogotovo u nekoj vrećici, zamotano, da sol štiti (A. Pintiće, Sveti Ivan Žabno);

Kad su moji dolazili iz štale navečer, ja sam se uvijek makla s djetetom, tak da ne dođu iz mraka. Nije nitko ni tko je došo od susjeda išo odmah. Sjedno je ovako dalje kraj peći da ne ide k djetetu. Inače se reklo da dijete ne spava, da nije mirno (M. Dragić, Sveti Ivan Žabno);

To je i moja mama meni govorila. Nikad nemoj iz mraka ić na dijete odma. Budi malo kod peći ili bilo gdje u prostoriji, ali ne odma na dijete izvana. To nemoj, da mu to valjda smeta. I uz to su valjda bile, ljudi su vjerovali u coprije (K. Hajduković, Brezovljani).

U Svetom Petru Čvrstecu, zaselak Raščani, Ivka Lasić je govorila o tome „da se kvake peru kad netko odlazi. Da ne bi dete urekel (...) Stranjski neko.“

Iako se kazivačice sjećaju ovih zabrana i prevencije protiv uroka, nisu sve to prakticirale.

Ja u to nisam ni vjerovala i o tome ništ o tome niti ne znam. I tu nismo, u toj mojoj kući, nismo vjerovali. A dok je ove na selu, ja znam da su bile. Joj ne smije ovo, ne smije ono i tak. (...) Ali znam da su uvijek rekli da ima nekakvija tija ko coprija. Ali ja nisam u to nikad vjerovala niti smo o tome vod'li brigu (V. Kučan, Sveti Ivan Žabno).

Više su značaja tome pridavale starije žene u obitelji, ako su roditelje živjele s njima. Neka su se vjerovanja kod mlađih generacija, točnije generacija mojih kazivačica, izgubila. Iako majke nisu vjerovala u to, dopuštale su svojim majkama i svekrvama da se bave djetetom, odnosno da ih zaštite od uroka.

³¹ D. Bauman, Sveti Ivan Žabno.

³² M. Kolarić, Brdo Cirkvensko.

14. Zaključak

Za žene na području zapadne Bilogore trudnoća je bila sastavni dio života čemu se nije pridavala prevelika pažnja. Veći naglasak je bio na preživljavanju u vrijeme kad su kava i šećer bili luksuz: „Onda ti se kupovalo frtalj kile šećera“ (A. Pintiće, Sveti Ivan Žabno). Trudna žena nije govorila o svojoj trudnoći. U nekim obiteljima skrivala je to koliko je mogla kako roditeljima ne bi pokazala da je imala seksualne odnose s mužem. U trudnoći žena nije bila pošteđena rada. Neke su smatrale da će se i lakše poroditi: „Ak si više radila, bolje si se porodila“ (K. Žila, Žabnica). Radile su do zadnjeg dana trudnoće po svim vremenskim uvjetima. Najčešći naziv za trudnu ženu bila je *noseća*, a na području Svetog Ivana Žabna postojala je i pogrdna riječ – *kuljava*.

Žene su do šezdesetih godina XX. stoljeća rađale kod kuće. Šezdesetih su masovnije krenule u bolnice, ali se porod kod kuće i dalje zadržao. Porod kod kuće nadzirala je *primalja* koja je bila obrazovana žena specijalizirana za porode. Po primalje se išlo osobno, jer nije bilo telefona, i to je išao obično muž. Neke primalje radile su i u ordinacijama liječnika, te su i tamo radile preglede. U slučaju težeg poroda zvao se i liječnik, ali i hitna pomoć. Primalje su obavljale porod koji je išao prirodnim putem, ali je bilo slučajeva gdje je primalja izazvala raniji porod iz nekog vlastitog interesa. Nakon što se žena porodila primalja je okupala i povila dijete. Nekoliko dana je dolazila pregledavati dijete i majku. Osim primalja, u selima su postojale žene koje su znale kako postupati s roditeljama, te su i one nekad pomagale ukoliko primalja nije stigla doći.

Broj djece u ovom razdoblju bio je mali, od 1-3. Ako je žena imala više djece, na to se nije gledalo blagonaklono i bila je predmet izrugivanja. Smrtnost djece bila je mala, a ukoliko je dijete umrlo nekršteno na sahrani nije prisustvovao svećenik, te se dijete pokapalo uz živicu na groblju.

Nakon poroda nije se puno o tome govorilo i obavještavalo. U posjetu su ljudi dolazili kad bi saznali za porod. Žena nije bila odvojena od ukućana, a kazivačice nisu potvrdile da nakon poroda nisu smjele biti u kontaktu s vanjskim svijetom. Štoviše, neke od njih su bile u životnim uvjetima gdje su sve morale same raditi, pa tako i dočekivati posjetitelje. Da je žena rodila znalo se po tome što se pred kuće sipalo perje i objesilo se živa ili umjetno izrađena perad. Na nekim kućama se čak i pisalo *gusak* ili *racak*. Posjete su se nazivali *prigledača*, što

bi, pretpostavljam trebalo značiti da su posjetitelji došli vidjeti dijete i majku. Tada su se nosili i darovi, najčešće u jelu i piću.

Na krštenje je dijete nosila kuma s najviše mjesec dana starosti djeteta. Ponekad je u pratnju išao i otac djeteta i još neka žena, majka ili svekrva. Kumovi se nisu mijenjali za svako dijete. Sva su djeca rođena u istom braku imala zajedničke kumove, a u više slučajeva sam saznala da je kumstvo bilo nasljedno. Majka nije išla na krštenje jer se nije smatrala čistom, a i bila je još dosta slaba. Običaj *pogačara* bio je povezan s danom krštenja djeteta. Naziv je dobio po pogači koju je kuma donosila na dar djetetu. Osim pogače darivalo se i drugo jelo, piće, odjeća, novac, pa i zlato. Majka je nakon krštenja išla u crkvu na *upelivanje*, gdje je dobila blagoslov i bila je ponovno prihvaćena u zajednicu. Za ovaj blagoslov tiskan je posebni obrednik, ali on nije bio određen nikakvim crkvenim dekretom. Do krštenja i *upelivanja* dijete i majka nisu smjeli po mraku izlaziti iz kuće.

Osnovna metoda kontracepcije kod osoba koje su je primjenjivale sastojala se u brojanju plodnih i neplodnih dana. O tome su moje kazivačice ili negdje pročitale ili su ih podučili neki educirani ljudi kao što su svećenik ili liječnik. Drugi oblik kontracepcije bili su prezervativi ili *kondomi* koji u se kupovali u ljekarnama. Većina kazivačica nije koristila kontracepciju, a s hormonalnom terapijom nijedna nije bila upoznata.

Pobačaji su se radili, ali u tajnosti. Malo koja kazivačica je dala konkretniji odgovor na ovo pitanje, kao da ih je bilo strah da se ne sazna da su mi nešto o tome rekle. Ali ipak saznala sam da su to radile primalje, neke druge žene u selu, a kasnije i doktori za novac. Čak su žene i same pokušavale. No, većinom su to bili neuspjeli pokušaji, a žene su umrle od sepse ili su pak cijeli život bile bolesne nakon tog zahvata. Pobačaji su se izvodili vretenom, pletaćim iglama, gušćjim perom, a žene su same pokušavale podići nešto teško kako bi od napora pobacile.

Vjervanja o kojima sam saznala vežu se više za zaštitu djeteta. Dijete se štitilo nakon samog rođenja crvenim koncem oko ruke. Najveći neprijatelj žene i djeteta bio je mrak i moralo se paziti kako se postupa u određenim prilikama. Osim crvenim koncem, dijete se štitilo i češnjakom i soli. Vjerovalo se da postoje *sudnice* koje su djetetu proricala život. Zaštitu djece više su prakticirale starije žene u obitelji, odnosno djetetove bake, dok se u vrijeme kada su rađale moje kazivačice to više nije prakticiralo.

Ova tema probudila je sjećanja mojih kazivačica, te su se i nakon razgovora javljale da su se još ponešto sjetile. Tako mi je Vera Kučan iz Svetog Ivana Žabna odmah slijedeći dan javila

da se sjetila da su postojali kondomi i ispričala mi anegdotu o tome kako je primalja našla kondom u džepu svoga muža koji su napuhali i zakačili nekom čovjeku za leđa prilikom jednih svatova. Čak su i danima poslije toga o tome razgovarale među sobom, ali i s drugim ženama. Moram izraziti zadovoljstvo što je ova tema izazvala takve reakcije kod kazivača. U ovom dobu zatvorenosti i asocijalnosti prisjećanje na prakse iz prošlosti izaziva nostalgiju praćenu sjetom, ali i razdraganošću. Pretpostavljam da su se kazivačice sjetile još nekih pojedinosti, ali u ovom radu neće biti zabilježene. Stoga ova tema i dalje ostaje otvorena za nove dopune i detaljnije istraživanje pojedinih tematskih cjelina.

15. Popis kazivača

1. Ivka Kolarić (Škrinjari, 1921.)
2. Mara Kolarić (Brdo Cirkvensko, 1953.)
3. Danica Čehok (Cirkvena, 1948.)
4. Marija Draganić (Žabnica, 1930.-2014.)
5. Katarina Sanko (Žabnica, 1935.)
6. Kata Žila (Žabnica, 1935.)
7. Štefanija Žuti (Žabnica, 1938.)
8. Ivka Benko (Žabnica, 1948.)
9. Katica Lusavec (Žabnica, 1956.)
10. Marija Todorović (Sveti Ivan Žabno, 1929.)
11. Vera Kučan (Sveti Ivan Žabno, 1928.)
12. Darinka Bauman (Sveti Ivan Žabno, 1947.)
13. Valentina Tadić (Sveti Ivan Žabno, 1982.)
14. Marija Dragić (Sveti Ivan Žabno, 1940.)
15. Ana Pintić (Sveti Ivan Žabno, 1930.)
16. Ivka Koščević (Brezovljani, 1931.)
17. Marija Mihajlic (Brezovljani, 1956.)
18. Nikola Mihajlic (Brezovljani 1950.)
19. Milka (Ludmila) Mičuda (Brezovljani, 1942.)
20. Katica Hajduković (Brezovljani, 1941.)
21. Mira Šamec (Brezovljani, 1943.)
22. Marija Mikšanek (Brezovljani, 1943.)
23. Željko Gidić (Brezovljani, 1975.)
24. Predrag Halužan (Brezovljani, 1975.)
25. Nada Draganić (Trema, 1955.)
26. Ana Višak (Trema, 1929.)
27. Terezija Gašparić (Trema, 1937.)
28. Kata Vukalović (Trema, 1938.)
29. Marija Cumin (Sveti Petar Čvrstec, 1931.)
30. Justina Cumin (Sveti Petar Čvrstec, 1956.)
31. Ivka Lasić (Sveti Petar Čvrstec, Raščani, 1936.)

16. Literatura

1. Čapo Žmegač, Jasna. Seoska društvenost. U Etnografija: svagdan i blagdan hrvatskog puka. Matica hrvatska, Zagreb, 1998., 251-295.
2. Gulin Zrnić, Valentina. Domaće, vlastito i osobno: autokulturna defamilijarizacija. U Etnologija bliskoga: Poetika i politika suvremenih terenskih istraživanja. Institut za etnologiju i folkloristiku, Naklada Jesenski i Turk, Zagreb, 2006., 73-97.
3. Škokić Tea. Feministička antropološka kritika: Od univerzalizma do razlike. Etnološka tribina 24, Vol. 31, 2001., str. 5-20.
4. Šramek, Antun Toni. Naše selo naši ljudi 2, Bogadigrafika, Zagreb, 2015., str. 15-18.
5. Vitez, Zorica. 1998. Iskorak iz svakidašnjice. U Etnografija svagdan i blagdan hrvatskog puka. Ur. Josip Bratulić, Jelena Hekman. Serijal Hrvatska. Ur. Miro A. Mihovilović. Zagreb: Matica hrvatska, 151-219.

17. Zahvala

Ovaj rad ne bi bio realiziran bez potpore mnogih osoba u mom životu, ali ipak bih htjela istaknuti neke i zahvaliti im što su u svakom trenutku pisanja ovoga rada bili uz mene.

Zahvaljujem svojoj mentorici dr. sc. Denisu Milani Černelić na pomoći u izradi ovoga rada, te svim sugestijama i korisnim savjetima bez kojih ovaj rad ne bi bio ostvaren.

Zahvaljujem svim mojim kazivačicama i kazivačima koji su odvojili slobodno vrijeme i primili me u svoje domove.

Zahvaljujem svojoj obitelji koji su mi tijekom školovanja bili bezrezervna podrška i oslonac i bez koje ne bih bila u mogućnosti školovati se, pa tako ni završiti ovaj studij. Posebno hvala mojoj mami koja je uvijek bila uz mene i vjerovala u moje ciljeve.

Zahvaljujem i svim svojim prijateljicama, gdje bih posebno istaknula Renatu koja je bila i moralna i tehnička podrška tijekom rada i moja vjerna pratiteljica prilikom razgovora s kazivačicama i kazivačima.

Hvala i mome Tihomiru koji je uvijek bio uz mene, gurao me naprijed kad je bilo vrlo teško i kad sam mislila da neću studij privesti kraju. Tražila sam sigurnost. Pomoć. Utjehu. Ohrabrenje. Ljubav. Sve sam to našla u njemu.